

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SANAT TARİHİ ENSTİTÜSÜ — KUNSTHISTORISCHES INSTITUT

SANAT TARİHİ YILLIĞI

V

KUNSTHISTORISCHE FORSCHUNGEN

GÜNSEL RENDA

TOPKAPI SARAYI MÜZESİNDEKİ H. 1321 NO. LU
SİLSİLENAMENİN MİNYATÜRLERİ

THE MINIATURES OF SILSILENAME. NO. 1321 IN THE TOPKAPI
SARAY MUSEUM LIBRARY

Ayrı baskı — Sonderdruck
İstanbul 1973

No: ab63
No: ab63

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 2663

SINIFLAMA NO.

2663

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

TOPKAPI SARAYI MÜZESİNDEKİ H. 1321 NO. LU SİLSİLENAME'NİN MINYATÜRLERİ

Günsel RENDA

III. Murat döneminde yazılmış ve minyatürlenmiş olan bu yazma, Seyyid Lokman Aşuri'nin *Zübdet-üt Tevarih* adlı eserinin bir kopyasıdır¹. Yazarın bu eserinin diğer iki minyatürlü kopyası ise İstanbul'da Türk İslâm Eserleri Müzesi (No. 1973) ve Dublin'de Chester Beatty Library (No. 414) de bulunmaktadır².

Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığına 1321 no. ile kayıtlı bulunan *Silsilename*, kırmızı üzerine altın yıldız köşebentler, kıvrımdal ve çiçeklerle süslü 40,8 x 62,3 cm. boyutlarında bir Yıldız cildi taşımaktadır. Yazmada 61,0 x 40,1 cm. boyunda 116 yaprak ve her sahifede de açık bir nesihle yazılmış 37 satır bulunmaktadır. Eserde çoğunluğu tüm sahifeyi kaplayan 40 minyatür yer alır. XIX. yüzyılda sonradan yapılmış olan Yıldız cildinin üzerindeki 'Silsilename' yazısı, bu yazmanın kataloglara bu isimle geçmesine yol açmıştır. Oysa ileride de belirtileceği gibi, metin olarak diğer iki *Zübdet-üt Tevarih* kopyasından ayrılmadığından, adının *Silsilename* değil, diğerleri gibi *Zübdet-üt Tevarih* olması gerekmektedir.

Bu yazmanın minyatürleri üzerinde şimdiye kadar etraflı bir çalışma yapılmamıştır. Osmanlı minyatür sanatı ile ilgili eserlerin bazılarında bu yazma hakkında kısa bilgi verilmiştir³. Diğer *Zübdet-ül Tevarih* kopyaları

1. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, 1961, C. I, s. 222, no. 678.
2. Kemal Çığ, «Türk ve İslâm Eserleri Müzesindeki Minyatürlü Kitapların Kataloğu», *Şarkiyat Mecmuası*, III, 1959, s. 59-60, no. 10. V. Minorsky, *The Chester Beatty Library. A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures*, Dublin, 1958, no. 414, s. 21-25.
3. E. Esin, *Turkish Miniature Painting*, Vermont-Tokyo, 1960, s. 12 de Türk İslâm *Zübdet-üt Tevarih*'ine benzer bir kopyanın Topkapı'da bulunduğunu söyler. Her üç *Zübdet üt Tevarih* kopyasının ilişkilerine ilk olarak S.K. Yetkin değinmiştir: «An Illuminated manuscript of the *Zübdet-üt Teva-*

ile yapılan karşılaştırmalı bir çalışma, Topkapı yazmasının minyatürleri hakkında tarihleme, üslûp ve ikonografya özellikleri bakımından önemli sonuçları ortaya çıkarabilmiştir.

Üç *Zübdet-üt Tevarih* kopyasında da metnin, Topkapı Sarayı Kitaplığında A. 3599 no. ile kayıtlı bulunan tomar şeklindeki (79 cm. eninde 31, 16 cm. boyunda) *Zübdet-üt Tevarih*'ten kopya edildiği anlaşılmaktadır⁴.

rih,» *Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli, 1965, s. 277-281. G.M. Meredith Owens, *Turkish Miniatures, British Museum*, London, 1963, s. 19'da Chester Beatty Library ve Türk İslâm Eserleri Müzesindeki *Zübdet-üt Tevarih*'lerden söz ederken diğer bir üçüncüsünün de İstanbul Üniversitesi Kitaplığında bulunduğunu söyler. Bununla Topkapı kopyasını kasdetmiş olmalıdır. Üniversite Kitaplığında böyle bir yazma yoktur. F. Öğütmen, *XII-XVIII y.y. arasında Minyatür Sanatından örnekler*, İstanbul, 1966, s. 30-31 de her üçünün de Lokman'ın eseri olduğu belirtmiştir. İlk olarak üç minyatürü, I Stchoukine, *La peinture turque après les manuscrits illustrés*, 1969, I er Partie'de yayınlanmıştır, s. 74, no. 41, pl. LIV, LV, LVIII. S. K. Yetkin, *L'ancienne peinture turque*, Paris, 1970, s. 32-42 de Türk İslâm kopyası ile aralarındaki benzerliğe işaret etmiştir. Ayrıca bütün *Zübdet-üt Tevarih* yazmaları hakkında etraflı bilgi için bk. G. Renda, *Üç Zübdet-üt Tevarih Yazmasının İncelenmesi* (basılmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1969.

4. F. E. Karatay, ay. esr., no. 732. Metin üzerindeki çalışmalarda Doç. Dr. Bekir Kütükoğlu'nun büyük yardımlarına teşekkürü borç bilirim. Kendisi *Zübdet-üt Tevarih* metinleri üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapmaktadır ve tomarın Kanuni döneminde henüz kim olduğu bilinmeyen bir yazar tarafından başlatıldığı, II. Selim zamanında Lokman Aşuri'ye devredildiği ve Lokman'ın da bu üç *Zübdet-üt Tevarih*'in metnini tomardan kopya ederek hazırladığı ortaya çıkmıştır. Seyyid Lokman'ın Kanuni zamanında henüz saray şehnamecisi olmadığını biliyoruz. Topkapı *Zübdet-üt Tevarih*'inde de bunu belirten cümle sahife 88a da bulunmaktadır :

«... Ol hinde bu bendeleri nazmı şehnameye gayrı memur ve Harir kadısı olmağla anda hazır olduğum sene-i mezbure 970(1562) zilkade-sinin evasıtında...»

- V. Minorsky ise Chester Beatty kopyasındaki aynı cümleyi yanlış yorumlamış ve bu cümlemin Lokman'ın şehnamecilik görevine getirildiği tarihi belirttiğini ileri sürmüştür. Bk. V. Minorsky, ay. esr. s. 21-22. Lokman, 1569 tarihinde şehnamecilik görevine getirilmiştir. Kendisi bunu da metinde belirtir. Topkapı *Zübdet-üt Tevarih*'i sahife 91a :

«Sene 977 (1569) muharreminde bu daileri Lokman-ı Aşuri'ye şehname-i humayun nazmı buyrulup...»

- Lokman'ın tomarı da bu tarihte devir aldığı açıktır. Bundan sonra da üç *Zübdet-üt Tevarih* kopyasını hazırlarken tomarda kendinden önce yazılmış metin kısmını, önsözü ile birlikte değiştirmeden kullanmıştır.

Lokman Aşuri'nin *Zübdet-üt Tevarih* adlı eseri 'tarihlerin özü' anlamına gelen isminden de anlaşılacağı gibi bir genel dünya tarihi kitabıdır. Eserde iki ana bölüm göze çarpar. Birinci bölümde cennet, cehennem, gökler ve dünya tasvirlerinden sonra Hz. Adem ile Havva'dan başlayarak birçok Tevrat ve Kur'an peygamberlerinin hikâyeleri, Hz. Muhammed'in hayatı, İslâm tarihinin ana noktaları, Gazneli, Selçuklu, Timurlu dönemleriyle ilgili olaylar yer alır. İkinci bölümde ise Osmanlı tarihi ele alınmıştır. Bu bölüm Osman Gazi'den başlayarak III. Murat zamanına kadar saltanat sürmüş olan on iki Osmanlı padişahı ile ilgili olayları kapsamaktadır. Eserin diğer bir özelliği de adı geçen bütün peygamberler ve tarihin ünlü kişilerinin şeceresinin belirtilmesi ve sonuç olarak III. Murat'a bağlanmasıdır. Bu yüzden de eser bir silsilename karakteri taşımaktadır.

Topkapı yazmasının 1b ve 2a sahifelerinde krem rengi kâğıt üzerine yıldız yaprak ve dallarla süslenmiş bir zemin ve bunun üzerinde iki yıldız madalyon görülür. 1b deki madalyonda eserin konusu kısaca verilmiş ve tomardan derlendiği belirtilmiştir :

«Bu silsile-i müselsele-i şerife ve nesebname-i muvazzaha-i aliyeye ki ferman- vacibu'l-izan üzere hutut-ı müstakime ve devair-i kesireye müştemil olan Tomar-ı humayun-ı saadet meşhundan nakl olunup....»⁵

Sahife 2a daki madalyon içinde ise eserin vezir-i azam Siyavuş Paşa için hazırlandığı ve kendisine sunulduğu belirtilmektedir :

«.... rüknu saltana emir-üt devletül ulya ebülleys Siyavuş Paşa hazretleri için ibraz olunur ki mübarek ola...»

Bu kırmızı mürekkeple yazılmış sözlerden sonra, siyah mürekkeple yazılmış bir 991 tarihi bulunmaktadır ki, bugüne kadar bu yazmadan söz eden bütün kaynaklar bu tarihe dayanarak eseri 991/1583 yılına tarihlemektedir. Oysa metin sahife 115b de 26 Rebiyulahir 994/15 Nisan 1586 tarihinde Siyavuş Paşa'nın ikinci sadrazamlığına kadar devam eder :

5. Eseri tanıttıcı nitelikteki bu sözler, hem eserin Topkapı Sarayı Kitaplığında A. 3599 no. ile kayıtlı tomardan derlendiğini, hem de eserin aynı zamanda bir nesebname ya da silsilename olduğunu belirtmektedir. Eserdeki Yıldız cildinin üzerindeki «Silsilename» adı da buna dayanılarak yazılmış olmalıdır.

(994) «26 Rebiyulahir Salı : mühür Siyavuş Paşa'ya teslim buyurulup tekrar asaf-ı muazzam oldulaş... ibraz olunan tarih derc olunda:

Dua ile ana tarih Lokman

Bir artukla did tekrar Asaf.»

Sahife 115b nin alt kısmı ile 116a da sütun şeklinde dua yer alır ve kitap tam bir bitiş gösterir. (Resim 1) Metin olarak bu kopya Türk İslâm Eserleri ve Chester Beatty kopyalarından daha uzundur⁶.

Metnin son sahifesi eserin kesinlikle 26 Rebiyulahir 994/15 Nisan 1586 yılında Siyavuş Paşa'nın ikinci defa sadrazamlık görevine getirildikten sonra bitirilmiş olduğunu göstermektedir⁷. Sahife 2a daki 991 tarihinin değişik bir mürekkeple yazıldığı da göz önünde tutulursa, bu tarihin sonradan eklenmiş olabileceği akla gelebilir. İleride de görüleceği gibi bu eser genel görünümü, boyutları ve minyatürleri bakımından Türk İslâm Eserleri Müzesindeki kopyaya tam bir benzerlik göstermektedir. III. Murat için yazılmış ve minyatürlenmiş olan Türk İslâm kopyasının, zamanın sadrazamı için hazırlanmış olan Topkapı kopyasına her bakımdan önderlik ettiği açıktır. Türk İslâm yazmasında aynı sahifede yine madalyon içindeki benzer takdim sözlerinden sonra 991 tarihi yazılıdır. Topkapı kopyasındaki 991 tarihi de yazmayı hazırlayan hattat tarafından buna benzetilerek, kopya edilmiş ya da ciltlenme sırasında sonradan eklenmiş olabilir⁸.

Sahife 2b nin yukarısında yarı daire şeklinde lâcivert yaldızlı bir süsleme ve bunun altında da yine lâcivert zemin üzerine renkli çiçeklerle be-

6. Türk İslâm Eserleri Müzesindeki yazmanın metni, bu yazmada sahife 111b 35. satırda, Chester Beatty kopyasının son cümlesi ise burada sahife 112b 5. satırda bulunmaktadır. Metni hepsinden uzun olan tomar ise III. Mehmet'in tahta çıkışına (rastlayan) 16 Cemaziyülevvel, 1003/1595 yılına kadar devam etmektedir.
7. Siyavuş Paşa ilk olarak 990/1582 yılında vezir-i azam yapılmıştır. Fakat Özdemiroğlu Osman paşa ile aralarında çıkan olaylar sonucu 992/1584 de bu görevden alınmış, sonra 994/1586 da Mesih paşanın yerine yine ikinci defa sadrazam olmuştur. 997/1589 da bu görevden yine alınan Siyavuş Paşa'nın üçüncü sadrazamlığı da 1000/1592-93 yılına rastlar. Bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt III, 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954, s. 342-343.
8. Bu konuda akla gelebilecek bir nokta daha vardır ki, o da eserin 991/1583 yılında Siyavuş Paşa'nın ilk sadrazamlığı sırasında hazırlanırken, kendisi görevden alınca bırakılıp, 1586 da tekrar ele alınmasıdır. Eserde bunu destekleyecek hiç bir bilgi olmadığı gibi metinde de herhangi bir kesintiye ya da yazı değişikliğine rastlanmaması, bu ihtimali zayıf bırakmaktadır.

zenmiş şemseli bir başlıkla eserin giriş kısmı başlar. Buradaki kısa önsöz Topkapı Sarayı Kitaplığındaki tomar ve diğer iki *Zübdet-üt Tevarih* yazmalarındakinin aynıdır. Yazar eserini nasıl derlediğini anlatır ve ismini verir:

«... bu fakir gavvas olup ol geçmiş tahriratlar, telifatlarına -her biri bir bahirdir- daldım ve nessabın tasnifatları, mecmuatlarına -anların dahi her biri bostandır- içlerine girup gezdüm; her der-yadan bir dür ve her bağçeden bir gül derüp bu dürc-i acibi derc eyledim ve Zübdet üt Tevarih deyü nam kodum.»

Eserdeki diğer iki büyük başlık yine lâcivert zemin üzerine renkli çiçek motifleri ile süslenmiş şemselerden meydana gelmiştir. Biri sahife 3a da bulunup dünyanın yaratılışı ile ilgili bölümün başlığıdır. 72a daki diğer bir başlıkla ise Osmanlı tarihi ile ilgili bölüme geçilir.

Yazmadaki 40 minyatürün 28 i birinci bölümde bulunmaktadır. Bunların 24 ü peygamber hikâyelerine 4 ü ise halife ve imam portrelerine ayrılmıştır. Eserin son bölümünde 12 padişah portresi yer alır. Türk İslâm Eserleri Müzesindeki *Zübdet-üt Tevarih* ile yapılan karşılaştırmalı bir çalışma buradaki 19 ve 20 no. lu yaprakların Topkapı cildine ait olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca 19a daki Uc, 19b deki Şit peygamber ve 20a daki Keyumers ile ilgili minyatürler de üslûp bakımından Topkapı yazmasının minyatürlerine uymaktadır. (Resim 2) Uc ve Keyumers'e ait minyatürlerin Türk İslâm kopyasında çift olması bu ayrımı kolaylaştırmıştır. Metindeki kesiklik de bu yanlış ciltlenmeyi ortaya çıkarmakta yardımcı olmuştur. Bu yapraklar sonradan Türk İslâm cildine yapıştırılmış olmalıdır⁹. Ayrıca metin ve minyatürleri eksiksiz olan Chester Beatty kopyası ile yapılan karşılaştırma, diğer bazı minyatürlerin de Topkapı yazmasında eksik olduğunu göstermiştir. (Tablo 1) Topkapı yazmasının cildinin dağıldığı ve sonradan tekrar ciltlendiği Yıldız cildinden anlaşılmaktadır. Bu sırada bazı sahifeler kaybolmuş olmalıdır. Ayrıca 43 ve 52 no. lu yapraklar arasında yanlış dizilmiş sahifelere rastlanmaktadır. Bu sahifeler 1 den 10 a kadar ayrıca numaralanmıştır. Bu da yazmanın yeniden ciltlendiğinde, ciltçiler tara-

9. Türk İslâm Eserleri Müzesindeki *Zübdet-üt Tevarih*'in cildi kötü durumda olup yaprakları hemen hemen dağılmak üzeredir. Bu bakımdan Topkapı kopyasına ait yaprakların ne şekilde yapıştırıldığı hakkında birşey söylemek imkânsızdır. Bu yapraklar sonraki tamirler sırasında eklenmiş olmalıdır.

findan sahifelerin karıştırıldığını ve sonra da kendilerine göre sıralandığını göstermektedir. (Tablo I)

Minyatürlerin ikonografya özellikleri :

Zübdet-üt Tevarih minyatürlerinin Osmanlı minyatür sanatında önemli bir yeri vardır. Metnin peygamberler tarihini içine alması nedeniyle her üç kopyada da ikonografya yönünden ilginç minyatürler bulunmaktadır. Ayrıca peygamber hikâyelerini canlandıran minyatürler, Osmanlı dini minyatür sanatının bilinen en erken örnekleridir¹⁰. *Zübdet-üt Tevarih*'lerde 49 peygamberin hikâyesi canlandırılmıştır. Bunların bazıları Tevrat, diğerleri ise Kur'an peygamberlerine aittir¹¹. Gerek metnin aracılığıyla, gerekse metinde bulunmayan bazı ayrıntılar için diğer İslâm kaynaklarından faydalanılarak bu minyatürlerin hepsini açıklamak mümkün olmuştur. Bu bakımdan minyatürleri kısaca açıklayan bir listenin yazının sonunda verilmesi uygun görülmüştür.

Zübdet-üt Tevarih yazmalarındaki peygamber hikâyelerini canlandıran minyatürlere bakıldığında, bazılarının ikonografya yönünden daha önceki İslâm minyatürlerinde (XIV ve XV. yüzyıl) yerleşmiş olan geleneksel kılıplara bağlı kaldığını, diğerlerinin ise hikâyelerin değişik yönlerini yorumladığı görülmektedir. Çoğunlukla üç kopyanın minyatürleri ikonografya yönünden benzerlik gösterir. Genellikle üç yazmada da metinde verilen hikâyenin aynı bölümünün canlandırıldığı görülür. Fakat bazı yorumlar aynı konuların İslâm resim sanatındaki diğer örneklerinden farklıdır. *Zübdet-üt Tevarih*'lerdeki peygamber hikâyelerinde daha gerçekçi ve daha özetleyici bir

10. Hz. Muhammed'in hayatını konu alan *Siyer-i Nebi*'nin minyatürlenmiş kopyaları 1594-5 tarihlidir. I. II. ve VI. ciltleri Topkapı Sarayı Müzesinde (H. 1221, 1222, 1223), II. cilt New York Spencer Collection'da, IV. cilt ise Chester Beatty Library'dedir. V. cildinin nerede olduğu bilinmemektedir. Peygamber hikâyelerini içine alan diğer bir eser de Fuzulî'nin *Hadikat-ül Süeda*'sıdır. Bu eserin XVI. y.y. sonu XVII. y.y başında hazırlandığı sanılan minyatürlü kopyaları vardır : British Museum (Or. 7301, Or. 12009). Bibliothèque Nationale (supp. turc. 1088) Türk İslâm Eserleri Müzesi (No. 1967). Ayrıca New York'da Brooklyn Art Museum ve Ankara'da Etnografya Müzesinde birer kopya bulunmaktadır.

11. İslâm minyatürlü kitaplarından canlandırılan peygamberlerin çoğunun adı Kur'anda geçer. Kur'an'da geçmeyen peygamber hikâyeleri ise sonra yazılmış Kur'an yorumları ve peygamberler tarihlerinde belirtilmiştir. Bazı kişilerin peygamberliği hakkında bu kaynaklarda bile uyumsuzluk vardır.

yaklaşım göze çarpmaktadır. Resimlerdeki peygamber figürleri aynı dönemde yapılmış tarihî minyatürlerdeki figürlerden hiç de farklı değildir. Yalnızca alev biçimindeki haleleri bu figürlerin insanüstü niteliklerini belirtir. Bu örneklerin birkaçının üzerinde durmak, bazı ikonografya özelliklerini göstermeye yeterli olabilecektir.

Sahife 33a da Yakup ve Yusuf peygamberle ilgili bir minyatür bulunmaktadır. (Resim 3) Metne göre (s. 316) Yusuf peygamber kardeşlerinin kendisine ettikleri bütün kötülüklerden sonra Mısır'a yerleşmeyi başarmıştır. Bir süre sonra büyük bir kıtlık baş göstermiş ve Yusuf'un kardeşleri gelerek Yusuf peygamberden yiyecek yardımı dilemişlerdir. Minyatürde Yusuf peygamber, babası Yakup peygamberle birlikte tahtta oturmaktadır, on kardeşi ise etrafına toplanmıştır. Resmin alt bölümünde sıralanmış ve sarayın kapısında sıra bekler gibi görünen değişik kıyafetli figürler kıtlık dolayısı ile gelip yardım isteyen diğer kişiler olmalıdır.

Hz. Yusuf İslâm edebiyatında çok sık adı geçen peygamberlerdendir¹². Özellikle Yusuf'un Züleyha ile olan maceraları birçok şaire ilham kaynağı olmuştur. Gerek Firdevsi ve Cami'nin *Yusuf-u Züleyha* adlı eserinin minyatürlenmiş kopyalarında, gerekse diğer din tarihi kitaplarında daha çok Yusuf'un başından geçen maceralar canlandırılmıştır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılmasını, esir olarak satılmasını ve özellikle Mısır'da Züleyha ile olan maceralarının ayrıntılarını gösteren birçok minyatür vardır. Fakat Yusuf peygamberi babası ve kardeşleri ile bu türde bir saray dekoru içinde gösteren diğer bir minyatüre rastlanmamıştır¹³. Hikâyeye göre Yusuf peygamberin kardeşleri, Yusuf'un isteği üzerine gidip yaşlı babalarını Mısır'a getirirler. İşte burada tema ailenin bir araya gelmesidir. Nakkaş di-

12. Kur'anda Yusuf peygambere ayrılmış bir sure vardır. XII. Tevrat'ta da Yusuf peygamberin hikâyesi ayrıntıları ile anlatılmıştır. Tekvin 37-50. Tabari, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, I (2), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965, s - 460 - 511.
13. Bütün minyatürlü *Yusuf-u Züleyha* yazmalarında Yusuf peygamberle ilgili minyatürlerin çeşitli örnekleri görülebilir. Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a gelip kendisinden yardım istemesini gösteren bir minyatür Berlin, Staatsbibliothek'teki 1456 tarihli *Mantık al Tayr* kopyasında sahife 114a da bulunmaktadır. Bk. Arnold, Grohmann, *The Islamic Book*, Paris 1929, pl. 50. Daha geç tarihli (yaklaşık olarak XVI y.y sonu) bir *Kısas-ı Embiya* kopyasında yalnız Yakup ile Yusuf'u gösteren bir minyatürü bulmak mümkündür: Topkapı Sarayı Kitaplığı H. 1227, s. 76a. Burada baba-oğulun yolda karşılaşması gösterilmiştir.

nî bir konuyu, Osmanlı padişahları ile ilgili minyatürlerin çoğunda görülen saray içi havasında ve gerçekçi bir anlatımla ortaya koymaktadır.

Diğer ilginç bir minyatür İskender-i Zülkarneyn'in Yecuc ve Mecuc diyarında duvar ördürmesini göstermekte ve sahife 48b de bulunmaktadır. (Resim 4,4a) Zülkarneyn Kur'anda bir hükümdar olarak geçer¹⁴. *Zübdet-üt Tevarih*'in metninde hem İskender-i Kebir hem de İskender-i Zülkarneyn adı geçmektedir (s. 24a, 48a). Bazı İslâm yazarları, Zülkarneyn'i peygamber sayar ve onun Makedonya'lı İskender ile aynı kimse olduğunu ileriye sürerler¹⁵. İskender-i Zülkarneyn'in Yecuc ve Mecuc kavmine karşı duvar ördürmesini gösteren bu minyatürde İskender'le ilgili en yaygın hikâye anlatılmıştır. Metne göre İskender'in rastladığı bir kavim dağın arkasında yaşayan acayip bir takım insanların kendilerine zarar verdiklerinden yakınırlar. O da bu insanlara karşı demir ve bakır kullanarak öyle bir duvar ördürür ki, hiç bir şekilde delinemez. Burada bir yandan ateş körülenmekte, demir dövülmekte diğer taraftan da taşlar taşınmaktadır. Tamamlanmış duvar arkada görünmektedir. İskender ön plânda soldadır. Sağda ise haleli bir figür yer almaktadır. Bunun Hızır olması gerekir. Bazı İslâm kaynaklarına göre, Hızır peygamber İskender-i Zülkarneyn ile birlikte hayat kaynağını bulmağa gitmiş, dolayısıyla İskender'in bu seferine de katılmıştır¹⁶. Metinde açıkca Hızır peygamberin kendi Müslüman topluluğu ile Zülkarneyn'in ordusuna katıldığı söylenmektedir (s. 48a) Resimde Hızır peygamberin solunda ordusundan bir grup görülmektedir. Hızır peygamberin askerlerinden biri duvarın yapım işini yönetmektedir. Sağ alt köşedeki, Yecuc ve Mecuc kavminden iri kulaklı iki yaratık, bu acayip insanları sembolize etmektedir.

İskender ile ilgili minyatürlere İslâm sanatında sık rastlanır, özellikle İran geleneğinde büyük önem taşıyan İskender'in kişiliği birçok esere konu olmuştur. Ali Şir Nevai'nin *Sadd-ı İskender*'i, Nizami'nin, *İskendername*'si buna örnektir. Ayrıca Firdevsi'nin *Sehname*'sinde de İskender'e yer verilmiştir. Bu eserlerin minyatürlü örneklerinde İskender'i tahtında otururken, Hızır ve İlyas peygamberlerle hayat ırmağının başında, ya da Yecuc-Mecuc

14. Kur'an, Sure XVIII, 84-99. Burada Yecuc Mecuc olayı da anlatılmıştır.

15. Bu konuda etraflı bilgi için Bk. *İslâm Ansiklopedisi* V, II Kısım, s. 1078-1079.

16. İslâm kaynaklarında İlyas ve Hızır peygamberlerin İskender'in yolculuğuna katılması hakkında çeşitli yorumlar vardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. *İslâm Ansiklopedisi* V, I Kısım, 457-471. Tabari, *ay. esr.*, I (2), 512-530.

diyarına karşı duvar ördürürken gösteren örnekler çoğunlukdadır¹⁷. İkonografya yönünden Topkapı yazmasındaki minyatür diğer İslâm minyatür örneklerine yakındır, fakat burada daha gerçekçi bir yaklaşım söz konusudur. Duvarın yapılması için gerekli araçların hazırlanmasına büyük yer verilmiştir. Kompozisyonun yarıdan fazlası bununla ilgilidir. İskender ve Hızır peygamberin kompozisyonun tam ortasında birleşmesi, tepelerin ardından orduların bir kısmının görülmesi yine Osmanlı nakkaşının tarihî konulardaki gerçekçi anlatımından uzaklaşmadığı ve olayın bütün ayrıntılarını vermeğe çalıştığını gösterir.

Sahife 49b'deki minyatür iki ayrı hikâyeyi canlandırmaktadır. (Resim 5) Yukarıdaki bölüm Zekeriya peygamberin ölümü ile ilgilidir. Metinde (s. 49a) Hz. Zekeriya'nın adı yalnızca Yahya'nın babası olarak geçer ve daha çok Yahya'nın hayatı üzerinde durulmuştur. Burada ise Zekeriya'nın kendisini öldürmek isteyen Herodias'tan kaçıp bir ağacın gövdesine gizlenişi, fakat şeytanın haber vermesi ile bulunup ağacın testereyle kesilmesi sonucu ölümü anlatılmaktadır¹⁸. Herodias tepenin ardından bu olayı izlemektedir. Sağ alt köşede şeytan görülmektedir. Sahifenin alt bölümünde Yahya peygamberin çocukluğuyla ilgili bir resim bulunmaktadır. Metne göre Yahya doğar doğmaz melekler tarafından göğe çıkarılarak orada cennet sütleri ile beslenmiş ve ancak süttan kesilince babasının yanına dönmüştür. Burada iki

17. İskender'i tahtta gösteren bir XV. yüzyıl minyatürü için bk. *Sadd-ı İskender*, Bodleian Library, Elliot 339 s. 17a. L. Binyon, Wilkinson, B. Gray, *Persian Miniature Painting*, pl. LXVA. Ayrıca bir Safevi minyatürü örneği yine Bodleian Library'de bulunmaktadır: Ouseley Add. 24. *Majalis al Ushak*, S. 13b, B.W. Robinson, *A Descriptive Catalogue of the Persian Paintings in the Bodleian Library*, Oxford, 1958, No. 809. İskender'in Yecuc Mecuc'a karşı duvar örmesini gösteren bir XIV. yüzyıl örneği Demotte *Sehname*'si minyatürlerindendir. Binyon, Wilkinson, Gray, *ay. esr.*, pl. XXV. XV y.y Herat ekolünden bir örnek Topkapı Sarayı Müzesinde B. 282 no. lu *Külliyat*'ta görülebilir: s. 85 a. Bodleian Library'de s. 77 de 1485 tarihli bir *Sadd-ı İskender* (Elliot 339) kopyasında aynı konulu minyatür bulunmaktadır. Aynı kitaplıkdaki *Sadd-ı İskender*'in bir Safevi kopyası (Elliot 340) s. 80a da da görülebilir. B.W. Robinson, *ay. esr.*, no. 615, 986.
18. Bu hikâye İslâm kaynaklarında daha çok Şaya peygambere aittir. Metinde s. 40b de Şaya peygamberin bu şekilde öldüğü yazılıdır. Zaman zaman İslâm kaynakları Hz. Zekeriya için de bu hikâyeyi vermektedir. Bk. Şemsettin Sami, *Kamus'ul Alam*, İstanbul, Mihran Matbaası, 1894, s. 2416. Zekeriya peygamberin bu hikâyesini canlandıran bir Safevi minyatürü için bk. E. Grube, *Muslim Miniature Paintings from the XIII to XIX Century*, Venezia, 1962, p. 83-84, fig. 61.

melek çocuk Yahya'yı götürmek üzere yeryüzüne gelmişlerdir. İslâm minyatür sanatında bu konuyu canlandıran başka bir örneğe rastlanmamıştır. İleride şimdide kadar yayınlanmamış ya da henüz görülmemiş bir örneği çıkarsa kaynağı hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün olacaktır¹⁹.

İkonografya yönünden diğer ilginç bir örnek de İsa'nın göğe çıkarılışını gösteren minyatürdür. (Sahife 46a) (Resim 6). Metne göre (s. 39a, b) Yahudiler İsa'yı öldürmek isterler ve bu işi aralarından Feltiyanus'un yapmasını kararlaştırırlar. Fakat Allah Feltiyanus'u İsa şekline sokar ve Yahudiler yanlışlıkla onu asarlar. İsa'nın vücudu ise göğe kaldırılmıştır²⁰. Minyatürün üst kısmında İsa iki melek tarafından göğe kaldırılmıştır. Aşağıda İsa diye yakaladıkları figür İsa'ya tam bir benzerlik gösteren Feltiyanus'tur. Diğerleri ise şaşkınlıkla yukarıya bakmaktadır. Bu minyatür İslâm ikonografyası yönünden çok önemli bir örnektir. İslâm minyatür sanatında İsa ile ilgili birçok minyatüre rastlanır. İsa'nın doğuşu, vaftizi, son akşam yemeği gibi konuların minyatürlendiği bilinmektedir²¹. Fakat İsa'nın göğe çıkış hikâyesinin bu yorumunu veren diğer bir minyatüre İslâm minyatür sanatında rastlanmamıştır.

Şüphesiz ki, İslâm minyatür sanatında ikonografya yönünden üzerinde en çok durulması gereken Hz. Muhammed ile ilgili minyatürlerdir. XIII. yüzyıldan sonra Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili minyatürler yapılmıştır. En sık canlandırılan konu Hz. Muhammed'in yaptığı gece yolculuğu olan Mirac'dır. Topkapı yazması s. 57a da Hz. Muhammed ile ilgili bir minya-

19. I. Stchoukine, *ay. esr.*, s. 74'te Türk İslâm kopyasından söz ederken her iki kopyada da Hz. Muhammed'in doğuşunu canlandıran bir minyatür bulunduğunu söyler fakat sahife no. sunu vermez. Yazar bu minyatürü görüp yanlış yorumlamış olmalı çünkü Hz. Muhammed'in doğuşu ile ilgili bir minyatür iki yazmada da yoktur.
20. Kur'an, IV, 157-158 de İsa'yı çarmıha gerdiklerini sananların yanlışlığı ve aslında onun Allah'ın yanına gittiği yazılıdır. Fakat İsa'nın yerine kimin çarmıha gerildiği de İslâm kaynaklarında karanlık noktalardan biridir. Ancak bu olayda bir başkasının İsa'nın dış görünüşüne büründüğü ileri sürülmektedir. Daha fazla bilgi için bk. *İslâm Ansiklopedisi*, V, İkinci Kısım, s. 1062-63. I. Stchoukine, *La Peinture turque*, I Partie, s. 74 te minyatürde sağ alt köşedeki figürün Yahuda olduğunu söyler. Kendisi metne değil, başka İslâm kaynaklarına dayanmış olmalıdır. Yahuda'nın ismi bazı kaynaklarda geçer. Bk. A. Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Embiya*, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1962. s. 34. Metinde ise Feltiyanus ismi açıkça verilmiştir.
21. Arnold, *The Old and New Testaments in Muslim Religious Art*, London, 1932, pl. XIV, XV, XVI.

tür yer almaktadır (Resim 9). Hz. Muhammed, mihrabı ve mimberi ile cami olduğunu gösteren bir yapı içindedir. Peygamberin iki yanında Hasan ve Hüseyin, karşısında ise Ali bulunmaktadır. Solunda ve karşısında arkadaşları sıralanmıştır. Peygamberin başından göklere kadar büyük bir alev hale yükselir. Alevlerin arasından aşağıya doğru inen melekler ve hemen arkasındaki melek Cebrail kendisini Mirac yolculuğuna götürmek için gelmişlerdir. Metinde Mirac olayı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir (s. 33b). Yalnız Hicret'ten 11 gün önce Hz. Muhammed'in Beytül Mukaddes'e gittiği ve Allah tarafından Arafat'a çıkarıldığı yazılıdır. Resmin yanında da 'Hz. Muhammed ve Mirac' yazısı görülür. Kur'an da Mescid el Haram'dan uzaklara, Mescid el Aksa'ya yapılan gece yolculuğundan söz edilmiştir (Sure XVII, I). Genellikle bu Mirac olarak kabul edilir. İslâm kaynaklarının çoğu 'en uzak mescit' anlamına gelen 'Mescid el Aksa'nın Kudüs olduğuna işaret eder, buradan da peygamberin göklere uzandığını ileri sürer. Nakkaş burada bir Kudüs yapısını canlandırmak istemiştir. Kesiti verilen bu kubbeli caminin gerçek biçimini tanımak pek mümkün değildir²². Ancak nakkaş, tasvirini bildiği Kudüs yapılarından esinlenmiş ve ona göre biçimlendirmiş olmalıdır. Yapının kubbesi Kubbet'us Sahra'yı andırmakta fakat içinde bunu destekleyecek hiçbir ayrıntıya rastlanmamaktadır. Minyatürün ikonografya yönünden önemi, metinde yeri ve zamanı hakkında bilgi verilmediği halde peygamberin Mirac yolculuğuna başlama anını ve yerinin canlandırılmasıdır.

İslâm minyatürlerinde Mirac çok sık canlandırılan bir konudur, fakat bunların hepsinde Hz. Muhammed Burak atı üzerinde melekler arasında bu yolculuğu yaparken gösterilmiştir²³. Zaman zaman Kâbe'nin üzerinde

22. İslâm kaynaklarının genellikle birleştiği nokta peygamberin gece Mescid el Aksa'ya (Kudüs'e) sonra da göklere uzandığıdır. Kudüs'te Emeviler döneminde I. Velid tarafından Mescid el Aksa ismi verilen bir cami yaptırılmışsa da, kaynaklarda yolculuğun başladığı yerin hangi yapı olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu konudaki uyumsuzluklar için bk. *İslâm Ansiklopedisi*, III, s. 344-347.

23. XIII y.y. dan sonra Mirac konusunu canlandıran örnekler İslâm minyatür sanatında pek çoktur. Topkapı Sarayı Müzesi H. 2154 no. lu albümdeki XIV. y.y. *Miracname* yapraklarında, Bibliothèque Nationale'deki XV. y.y. da yapılmış Uygurca *Miracname*'de (supp. Turc 190) peygamberin bu yolculuğunun ayrıntılı birçok minyatürü vardır. Bu konu R. Ettinghausen tarafından dikkatle ele alınmıştır. Bk. «Persian Ascension Miniatures of the XIV. century» *Accademia Nazionale dei Lincei*, Atti XII, Roma, 1957, p. 360-383. Topkapı Sarayı Kitaplığında H. 2154 deki *Miracname* yaprakla-

Burak'ın sırtında görülür. Bu minyatürde ise hem geleneksel Mirac minyatürlerinde bulunan peygambere refakat edecek olan buhurdanlı melekler yer alır hem de farklı olarak Mirac yolculuğuna yeryüzünden çıkış anı tesbit edilmiştir. Hz. Muhammed'in günlük çevresi ile birazdan içine dalacağı gök alemi aynı anda canlandırılmıştır. Burada yine Osmanlı gerçekçiliğinin izlerini görmek mümkündür.

Minyatürlerin üslûp özelliği :

Topkapı ve Türk İslâm Eserleri Müzesindeki *Zübdet-üt Tevarih*'lerin minyatürleri, Osmanlı klasik üslûbunu aksettirir. Bununla birlikte peygamber hikâyelerini canlandıran minyatürlerin bazılarında geleneksel kalıplara bağlı kaldığı görülür. Daha çok Osmanlı tarihi ile ilgili konuları ve padişahların kahramanlık hikâyelerini resmetmeye alışık Osmanlı nakkaşları din konularına yabancıdır. Bu nedenle daha az figürlü fakat daha büyük boyutlu bu minyatürler aynı dönemin diğer örneklerinden farklı görünür. Bununla birlikte dikkatli bir üslûp incelemesi iki yazma minyatürlerinin de klasik Osmanlı üslûbunun dinî alandaki örneklerini verdiğini gösterecektir.

Kompozisyon şeması bakımından Topkapı yazmasının minyatürleri ilk bakışta Türk İslâm kopyasınkilere çok benzer. Üzerinde birçok sanatçının çalıştığını kesinlikle bildiğimiz Türk İslâm kopyasındaki çeşitli üslûpların yerini burada tek bir üslûp alır²⁴. Kompozisyonlarda genellikle dikey ve yatay çizgiler hakimdir. Sahnelerin çoğu dış mekâna yerleştirilmiştir. Tabiat yumuşak çevre çizgili tepeler ve seyrek ağaçlarla belirlenmiştir. (Resim 2, 5). Ayrıntılara fazla yer verilmemiştir. Mekân sorunu üzerinde dikkatle durulmadığı göze çarpar. Renkler oldukça pastel fakat tam bir uyum içindedir. Genellikle zeminlerde pembe, açık yeşil, eflâtun ve açık mavi ton-

rından 62a da Hz. Muhammed'i yakınları ile camide gösteren bir minyatür vardır. Fakat burada farklı olarak geleneksel Burak da bulunmaktadır. Ayrıca XV. yüzyıldan sonra hemen bütün *Hamse* kopyalarında, Hz. Muhammed'i Burak üzerinde gösteren bir Mirac resmi vardır. Osmanlı minyatürlerinde ise Hz. Muhammed ve Burak'ı gösteren bir minyatür 1594-5 tarih-li *Siyer-i Nebi*'nin New York Spencer Collection'da bulunan II cildinde s. 5a'dadır. E. Grube, «The Siyar-ı Nabi of the Spencer Collection in the New York Public Library», *Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, fig. 2.

24. Yazar, Türk İslâm Eserleri Müzesindeki *Zübdet-üt Tevarih*'de çalışan sanatçıları gösteren belgeye dayanarak yaptığı üslûp ve sanatçı ayırımını tebliğ olarak IV. Türk Sanatları Kongresinde (Eylül 1971) vermiştir. Yakında yayımlanacaktır.

ları kullanılmıştır. Hemen hemen bütün minyatürlerde aynı zemin süslemesi görülür. (Resim 2, 5, 6). Gök, minyatürlerin çoğunda yaldızdandır, ufuk çizgisinin alçak olduğu bazı minyatürlerde ise lâciverttir. Figür tiplerini birkaç guruba ayırmak mümkündür. Peygamberler, hükümdarlar, münkirler ve melekler. Peygamberler kemerli bir iç elbise ve çoğunlukla yaka ve koltunda işlemesi olan kaftan giyerler. Hemen hepsinin boyundan geçme sarığı vardır. Peygamber figürleri daha çok bağdaş kurmuş ya da diz çökmüş olarak görülür. Eğer dua ediyorsa, ister diz çökmüş ister ayakta olsun ellerini hafifçe yukarı doğru açmıştır. Anlatılan hikâyeye göre peygamber konuşma ya da öğüt verme sırasında görünüyorsa, sol eli ile yukarıya veya ileriye doğru işaret eder, sağ eli ise dizinin üzerindedir. Peygamber figürlerinin hemen hepsi siyah bıyık ve sakallı olup genellikle orta yaşlı bir insan ifadesini taşımaktadır. Ancak yaşlı olduğu belirtilmek istenen peygamberler beyaz sakallıdır.

Hükümdar figürlerinin kemerli iç elbise üzerine, kısa kollu, desenli bir kaftan ve başlarına taç giydikleri görülür. Münkirler bütün hikâyelerde peygamberin öğütlerini dinlemeyenler ve ceza görenlerdir ki, kaftan ya da diz altından sıkılmış pantolon ve çizme giyerler. Başlarında kasket biçiminde başlık vardır. Melekler ise uzun iç elbise ve üzerine kısa kollu belden kuşaklı bir dış elbise giymektedirler (Resim 5) başlarında taç ya da yaprak biçiminde başlık vardır (Şekil 1). Yuvarlak kaşlı, açık tenli, dar kısıp gözlü ve oldukça yeknesak bir ifade taşıyan figürlerin, yazmanın bütün minyatürlerinde hemen hiç değişmediği görülür. (Resim 4a, 14a).

Minyatürler, konu dağılımı, kompozisyon şeması ve figür işleniş bakımından Türk İslâm Eserleri Müzesindeki minyatürlere çok benzer. Bununla birlikte aynı konuyu canlandıran minyatürler dikkatle karşılaştırıldığında Topkapı yazmasında çalışan nakkaşın üslubu açıkça belirir. Birkaç örnekle bu üslubun tanınması yararlı olacaktır.

İki yazmada birbirine çok benzeyen minyatürlerden biri Topkapı kopyasında sahife 37b de bulunmaktadır. (Resim 7) Musa peygamberin kardeşi Harun ile birlikte firavunun huzurunda yarattığı mucizeyi gösteren bu minyatürde, firavun kesiti gösterilen bir locada oturmaktadır. Resmin alt kısmındaki su, Musa ve Harun'un sarayın bahçesinde olduklarını göstermektedir. Fakat iki figürün ve ejderhanın bulunduğu mekânda hiçbir derinlik yaratılmamıştır. Mimarideki süslemeler dikkatle işlenmiştir. Yazmanın hemen hemen bütün minyatürlerinde değişmeyen yuvarlak kaşlı, kısıp gözlü figürler burada da yer almıştır. Türk İslâm kopyasında aynı konuyu işleyen minyatürle aralarında büyük benzerlik vardır. Orada sahife 32b de bulunan

minyatürde benzer bir kompozisyon şeması izlenmiştir. (Resim 8) Yalnız buradaki sanatçının belirli bir mekân anlayışına sahip olduğu açıkça görülür. Firavunun bulunduğu locanın altı köprü gibi şekillendirilmiş ve altından akan su hafif bir kavis çizerek derinlik duygusu yaratabilmiştir. Ayrıca Musa, Harun ve ejderhanın bulunduğu bölümde, yerdeki çim kümeleri belirli bir derinlik sağlayabilmiştir. Burada renkler oldukça parlaktır ve gök tümüyle yıldızla kaplıdır. Mimarideki koyu mavi tonları da resme zenginlik katmaktadır. Kırmızı ve pembe tonlarının yıldızla karıştırarak çizilmiş olan ejderha koyu yeşil zemin üzerinde çok zengin bir görüntü yaratır. Topkapı minyatüründe renkler daha pasteldir ve yıldız daha az kullanılmıştır. Arkadaki tepelerde pembe, duvardaki çini desenlerinde ise pastel mavi tonları hakimdir.

Topkapı yazmasında s. 57a da bulunan Hz. Muhammed'i Mirac gecesi camide arkadaşları ile birlikte gösteren minyatür, yazmanın birkaç kalabalık kompozisyonundan birini gösterir (Resim 9). Bu tür kompozisyonlarda sanatçının birbirine paralel figür dizilerine yer verdiği görülür. Burada Hz. Muhammed, Ali ve solda namaza duran iki figür üst diziyi meydana getirmekte ve buna paralel diğer bir sıra da altta bulunmaktadır. Sağda bunlara dikey, kısa bir sıra meydana getiren diğer figürler ise iki diziyi bağlamaktadır. Türk İslâm kopyasında aynı konuyu canlandıran minyatürde (s. 46a) ise bu figür dizisinin daha yuvarlak bir çizgi meydana getirdiği görülür. (Resim 10) Ayrıca Topkapı kopyasındaki nakkaşın yumuşak tepelerinin yerini yıldız bir gök almıştır. Figür işleniş yönünden de minyatürler birbirine çok benzer fakat yüzlerdeki ayrıntılar sanatçıların farklı fırça tekniklerini açıkça gösterir.

Topkapı yazmasının ikinci bölümündeki padişah portrelerinde de aynı nakkaş çalışmıştır. III. Murat döneminde yapılmış olan diğer padişah portreleri gibi bunlar da *Şemailname*'lerdeki kalıp portrelere göre yapılmış olmalıdır²⁵. Bunların Türk İslâm kopyasındaki portrelere daha da çok benze-

25. III. Murat döneminin önemli eserlerinden biri olan Lokman'ın *Kıyafet el-insaniye fi şemail el-Osmaniye* adlı 1579 tarihli eserinde Osmanlı padişahlarının özellikleri anlatılmış ve portreleri yapılmıştır. Nakkaş Osman'ın tesbit ettiği bu portreler bundan sonra yapılacak sultan portrelerine örnek olmuştur. Semailname de denilen bu eserlerin minyatürlenmiş en güzel örnekleri Topkapı Sarayı Müzesi (H. 1653) ve İstanbul Üniversitesi Kitaplığında (T. 6087) bulunmaktadır. Bunun dışında yine Topkapı Sarayı Müzesinde H. 1562, ve H. 1265 no. lu iki Semailname bulunmaktadır. H. 1562 çok zarar görmüş bir yazmadır. H. 1265'in minyatürleri ise yet-

diği göze çarpar. Yine de nakkaşın üslûbu, portrelerde bile, kendini belirle-
mekte, özellikle kendine özgü göz ve kaş işleyiş biçiminin bu resimlerde de
uygulandığı görülmektedir. Resim 11a.

Her iki yazmada bulunan II. Selim'in portresi incelenirse, Topkapı yaz-
masındaki (s. 100a) minyatürde, nakkaşın pek sık kullandığı dar ve kı-
sık gözlerin etrafındaki kırışıkların, diğerinin yumuşak biçimlendirme tekni-
ği yanında fazlaca stilize edildiği göze çarpar. Bununla birlikte, incelikle iş-
lenmiş ayrıntıları ile oldukça başarılı bir portredir. Türk İslâm kopyasında-
ki II. Selim portresi ile karşılaştırınca aynı kalıbı kullanan iki farklı nak-
uygulandığı görülmektedir. (Resim 11a).

Topkapı *Zübdet-üt Tevarih*'inde çalışan nakkaşın kimliği hakkında çok
kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak gelecekte bu yazma hak-
kında bir arşiv belgesi bulunursa, nakkaşın gerçek kimliği kesinlikle ortaya
çıkabilir. Yalnız, bu nakkaşın üslûbu Osmanlı minyatürleri üzerinde çalış-
anlara pek de yabancı değildir ve III. Murat döneminde yapılmış başka
minyatürlü yazmalarda da bulunmaktadır. Bu konuda işaret edilmesi gere-
ken bir nokta daha vardır ki o da *Zübdet-üt Tevarih* yazmalarının boyutça
çok büyük olması, minyatürlerinin de daha büyük olmasına ve daha iri fi-
gürlü bir üslûbun doğmasına yol açmıştır. Bu bakımdan çok daha ufak bo-
yutlu ve kalabalık kompozisyonlu diğer Osmanlı minyatürleri ile üslûp kar-
şılaştırması güç olmaktadır. Bununla birlikte özellikle Topkapı Sarayı Mü-
zesi Kitaplığında H. 1523 ve H. 1524 no. larla kayıtlı bulunan *Hünerna-
me'nin* 1584 tarihli I. ve 1587/88 tarihli II. ciltlerinde aynı üslûp göze çar-
par²⁶. Topkapı *Zübdet-üt Tevarih*'indeki minyatürlerde görülen yumuşak

kisiz nakkaşlar tarafından yapılmıştır. Şemalnameler için bk. F.E. Karatay,
ay. esr., no. 710, 711, 712. F. Edhem ve I. Stchoukine, *Les manuscrits ori-
entaux de la Bibliothèque de l'Université d'Istanbul*, Paris, 1933, no. 1. I.
Stchoukine, *La Peinture Turque*, Ier Partie, no. 34, no. 53. H. 1563 no. lu
Şemalname'in bütün minyatürleri Doç. Dr. Nurhan Atasoy tarafından ya-
yınlanmıştır : «Nakkaş Osman'ın padişah portreleri albümü», *Türkiyemiz*,
sayı 6, Şubat, 1972.

26. *Hünername'nin* I. cildinde buna benzer bir üslûp şu sahifelerde görülmek-
tedir. 18b, 178a, 186b, 187a, 194b, 211a, 217a. Bk. *Hünername Minyatürleri
ve Sanatçıları*, İstanbul, 1969. Resim 17, 31-32, 33, 34, 35, 39. *Hünername'*-
nin II. cildinde ise benzer üslûba daha sık rastlanmaktadır: Sahife 25b-
26a, 40a, 60b-61a, 66b-67a, 80b, 84b, 87b-88a, 119b-120a, 122b-123a, 125b-
126a, 147b-148a, 152b, 177b. Ayrıca aynı üslûbun diğer örnekleri Chester
Beatty Library'de 413 no. lu *Tarih-i Sultan Süleyman*'da bulunmaktadır.
Bu yazmada benzer üslûbun görüldüğü minyatürler hakkında ayrıntılı bil-

tepeleri, zemin işlemesini ve oldukça yeknesak bir ifade taşıyan yuvarlak kaşlı, kısık gözlü figürleri bu minyatürlerde de görmemeye imkân yoktur. (Bk. Resim 4a, 13, 14, 14a).

Son yıllarda çıkan bazı arşiv belgeleri Osmanlı minyatür sanatçılarının kişiliklerini belirlemekte çok yararlı olmuştur. *Hünernâme*'nin I. cildindeki minyatürleri yapan sanatçılar hakkında bilgi veren bir belgenin bulunup yayınlanması da bu konuda yardımcı olmuştur. Belgede bu eserde çalışan nakkaşların her birinin yaptığı minyatür sayısı verilmiştir. Bizim ayırımımıza göre *Hünernâme*'nin I. cildinde Topkapı *Zübdet-üt Tevârih*'inin minyatür üslûbuna benzeyen 6 örnek vardır. *Hünernâme* hakkındaki belgeye göre 6 minyatür yapan nakkaş Ali Çelebi'dir²⁷. Bu nedenle Topkapı *Zübdet-üt Tevârih*'inde çalışan nakkaşın da aynı kimse olması muhtemeldir. Nakkaş Ali ismine diğer belgelerde ve kaynaklarda rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları Ali'nin, Osman'ın sık sık beraber çalıştığı kayımbiraderi olduğunu söyler²⁸. Zamanın tanınmış nakkaşlarından biri olduğu anlaşılan bu nakkaş Siyavuş Paşa için hazırlanmış olan bu yazmada çalışmış olabilir. Ayrıca bu minyatürlerin, üzerinde nakkaş Osman'ın da çalışmış olduğunu bildiğimiz Türk İslâm kopyası minyatürlerine benzerliği de birlikte çalışmaya almış iki nakkaşın üslûbuna işaret edebilir²⁹. Bu konuda kesin bir sonuca varabilmek için benzer üslûpta minyatürlerin bulunduğu diğer yazmaların da belgelerle aydınlatılması gerekmektedir.

Önemli olan diğer bir nokta da, Türk İslâm yazmasının Topkapı yazmasına her yönüyle önderlik etmiş olmasıdır. Burada yapılan tarihleme, iko-

gi için bk. Zeren Akalay, *Osmanlı Tarihi ile İlgili Minyatürlü Yazmalar*, 1972, (basılmamış doktora tezi) s. 309-310. Topkapı Sarayı Kitaplığında A. 3595 no. ile kayıtlı *Şehname-i Selim Han*'daki benzer üslûp için bk. bu dergide : Filiz Çağman, *Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri*, s. 411-442.

27. *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, s. X da yayınlanan bu belgeye göre Nakkaş Osman 19, Mehmed Bey 10, Velican 2, Molla Tiflisi 5, Mehmed Burusavi 3 ve Ali Çelebi 6 minyatür yapmışlardır.
28. Mustafa Ali, *Menakıb-ı Hünerveran*, İstanbul 1926 baskısı, s. 68. Habîb, Hat ve Hattatan, İstanbul, 1889, s. 267. Rıfki Melul Meriç, *Türk Nakış Tarihi Araştırmaları*, Vesika No. CXV, 25, 28, 32. Ayrıca Başbakanlık Arşivi Kepeci Tasnifi Ruus Defteri 239, S. 243 te 1581 tarihli bir belgede ve yine Ruus Defteri 242, S. 10-11 de (1583 tarihli Türk İslâm *Zübdet-üt Tevârih*'iyle ilgili bir belgede) nakkaş Ali'nin ismi geçmektedir. Ayrıca nakkaş Ali hakkında Bk. Filiz Çağman, bu dergide aynı makale.
29. Başbakanlık Arşivi Ruus Defteri 242, S. 10-11 deki Türk-İslâm *Zübdet-üt Tevârih*'i hakkındaki belgede nakkaş Osman'ın çalıştığı belirtilmiştir.

nografya ve üslûp karşılaştırmaları bu yönden destekleyici olmuştur. III. Murat için 1583 te hazırlanan Türk İslâm kopyasından bir süre sonra zamanın sadrazamı için bir ikinci kopyanın buna benzetilerek yazılıp minyatürlendiği açıkça görülmektedir.

Lokman Aşuri'nin *Zübdet-üt Tevarih*'inin minyatürlenmiş bu kopyaları gerek ikonografya gerekse üslûp yönünden klasik Osmanlı minyatür anlayışının dinî alandaki örneklerini vermektedir.

TABLO - I

İki Yazmadaki Minyatürlerin Dağılımı

ZÜBDET-ÜT TEVARİH	ZÜBDET-ÜT TEVARİH
Topkapı H. 1321	Tiem No. 1973
7b — Sema ve burçlar	6b — Sema ve burçlar
14a — Dünya Haritası	18b — Hz. Adem ile Havva
—	★19a — Uc
—	★19b — Hz. Şit
—	★20a — Keyumers
—	21a — Uc
—	21b — Hz. İdris
—	22a — Keyumers
21b — Hz. Nuh	23b — Hz. Nuh
24b — Hz. Hızır	—
İskender-i Kebir	—
26a — Hz. Salih	—
Hz. Hud	—
29b — Hz. İbrahim	26b — Hz. İsmail
Hz. İsmail	Hz. İbrahim
27b — Hz. Lût	27a — Hz. Lût
Hz. Safvan	Hz. Safvan
31a — Hz. İshak	29a — Hz. İshak
Hz. Şuayp	Hz. Şuayp
33a — Hz. Yakup ve Yusuf	30b — Hz. Yakup ve Yusuf
34a — Hz. Eyüp, Hz. Musa	—
ve melek	—
37b — Hz. Musa ve Firavun	32b — Hz. Musa ve Firavun
38b — Hz. İlyas	34a — Hz. İlyas
Hz. Yuşa	Hz. Yuşa
39b — Hz. Elyasa	35a — Hz. Elyesa
Hz. Herakil	Hz. Herakil
40b — Hz. İsmoil	36a — Hz. İsmoil
Hz. Şaya	Hz. Şaya
★41b — Hz. Yohanna	36a — Hz. Yohanna
Hz. Zülkifil	Hz. Zülkifil
★43a — Hz. Davut ve Süleyman	—

- ★50b — Hz. Danyal
Hz. Sadık
Sıdduk, Şemun
- ★44b — Hz. Yeremya, Hz. Yunus
Hz. Uzeyr
- ★46a — Hz. İsa
- ★48b — Hz. İskender, Zülkarneyn
- ★49b — Hz. Zekeriya
Hz. Yahya
- 52a — Hz. Cercis
Hz. Samson
- 47b — Eshab-ı Kehf
- 57a — Hz. Muhammed
- 60a — Dört Halife
- 61a — İlk altı imam
- 62a — Beş imam
- 63b — Mezhep imamları
- 72b — Sultan Osman
- 73a — Sultan Orhan
- 73b — Sultan Murad I
- 74a — Sultan Beyazıd I
- 75a — Sultan Mehmed I
- 75b — Sultan Murad II
- 76a — Sultan Mehmed II
- 77a — Sultan Beyazıd II
- 77b — Sultan Selim I
- 89b — Sultan Süleyman I
- 100a — Sultan Selim II
- 112a — Sultan Murad III

★ Yalnız ciltlenmiş yapraklar
— Eksik minyatürler

- 37a — Hz. Danyal
Hz. Sadık
Sıdduk, Şemun
- 38a — Hz. Yeremya
Hz. Yunus
Hz. Uzeyr
- 40a — Hz. İsa
—
-
- 41b — Hz. Cercis
Hz. Samson
- 43a — Eshab-ı Kehf
- 46a — Hz. Muhammed
- 48a — Dört Halife
- 49a — Altı İmam
- 50a — Beş İmam
- 51a — Mezhep İmamları
- 59a — Sultan Osman
- 59b — Sultan Orhan
- 60a — Sultan Murad I
- 60b — Sultan Beyazıd I
- 61a — Sultan Mehmed I
- 61b — Sultan Murad II
- 62a — Sultan Mehmed II
- 62b — Sultan Beyazıd II
- 63a — Sultan Selim I
- 63b — Sultan Süleyman I
- 78a — Sultan Selim II
- 88b — Sultan Murad III

★ Topkapı kopyasına ait sahi-
feler
— Eksik minyatürler

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ H. 1321'İN MİNYATÜRLERİ

- 7b — 27,5 x 26,5 cm. Yedi kat gök ve burçlar.
- 14a — 29,5 x 26,6 cm. Dünya Haritası. Kible yönü kuzeye alınmıştır.
- 21b — 40,0 x 26,2 cm. Nuh peygamber karısı ve çocukları ile, çıkan tufan karşısında gemiye yön veriyorlar.
- 24b — 48,3 x 27,0 cm. Yukarıda - Hz. Nuh'un torunlarından olan Hızır, memleketini terketmiştir, uzaklarda ibadetle meşgul olmaktadır.
- 26a — 22,5 x 48,4 cm. Aşağıda İskender-i Kebir, huzuruna getirilen bir suçluyu yargılıyor. I. Stchoukine, *ay. es. pL. LVIII*.
- 26b — 22,8 x 48,0 cm. Yukarıda -Salih peygamberin mucizesi Taştan bir deve ve yavrusunu çıkarması.
- 27b — 22,4 x 48,5 cm. Aşağıda -Hud peygambere karşı gelenlerin kara bulutlar ve günlerce süren bir fırtına ile yok edilmesi.
- 31b — 22,3 x 48,0 cm. Yukarıda - Hz. İbrahim'in Kâbe'deki putları kırması üzerine, bunu duyan Nemrut tarafından ateşe mancınıkla atılması.
- 31b — 22,3 x 48,0 cm. Aşağıda -Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban ederken Allah tarafından gönderilen melek ve koç tarafından durdurulması.
- 31b — 22,3 x 48,0 cm. Yukarıda - Hz. Lût zamanında günahkâr Sodom şehri halkının gökten yağın taş ve çamur içinde kalıp boğulması.
- 31b — 22,3 x 48,0 cm. Aşağıda - Hz. Safvan'ın gençleri parçalayan Anka kuşundan kurtulmak için dua etmesi.
- 31b — 22,3 x 48,0 cm. Yukarıda - Yakub'un, kardeşi Ays'ın yerine av eti getirip babasını kandırması.
- 31b — 22,3 x 48,0 cm. Aşağıda - Hz. Şuayp'a karşı gelenlerin Allah tarafından zelzele ve ateşle yok edilmesi.

- 33a — 27,1 x 51,3 cm. Yusuf peygamberin Mısır'a gittikten sonra, babası Yakup peygamber ve on kardeşi ile bir araya gelmesi. (Resim 3).
- 34a — 23,0 x 47,5 cm. Yukarıda - Türlü eziyetler çeken Hz. Eyüp'e onu şifaya kavuşturacak suyun Allah'ın yolladığı melek tarafından bildirilmesi. I. Stchoukine, *ay. esr.* pl. LIV.
- 37b — 22,2 x 48,0 cm. Hz. Musa'nın kardeşi Harun ile birlikte gittiği firavunun sarayında asasıyla ejderha çıkarması. (Resim 7)
- 38b — 20,3 x 48,0 cm. Yukarıda - İlyas peygambere göğe çıkması için Allah'ın nurdan bir at göndermesi. Aşağıda - Yuşa peygamberin Allah'ın emri ile cebbarlarla savaşması.
- 39b — 21,7 x 49,0 cm. Yukarıda - Hz. Elyesa'nın huzurunda puta tapanların tövbe edip şapkalarını çıkararak sarık giymeye hazırlanmaları. Aşağıda - Hz. Hezekiyal (Herakil) in duası sayesinde, puta taptıkları için vebaya tutulup ölen bir kavmin dirilişi.
- 40b — 22,1 x 51,1 cm. Yukarıda - İçinde peygamberlerin kalbini yıkamak için bir leğen, Hz. Musa'nın asası ve sarığının bulunduğu kutsal tabut'un İşmoil'in emriyle Calut'un elinden alınarak getirilişi. Aşağıda - Şaya peygamberin yardımı ile Babillilerin bozguna uğratılması ve savaşın sonucu yalnız beş kişinin sağ kalması.
- 41b — 22,1 x 48,0 cm. Yukarıda - Hz. Yohanna ve Babil kralı Buh-tinnasır'ın imansız Arap'lara karşı harekete geçmesi. Aşağıda - Hz. Zülkifil'in kendisine inanan İsrail oğullarına öğüt vermesi.
- 43a — 24,7 x 50,5 cm. Yukarıda - Davud peygamber melekler ile. Aşağıda - Hz. Süleyman ve emrindeki, insanlar, hayvanlar, melek, cin ve şeytanlar.
- 44b — 22,5 x 48,5 cm. Yukarıda - Allah'a dua edince, Hz. Yunus peygamberin kendisini yutan Yunus balığı

- tarafından bir kavak ağacının dibine bırakılması.
- Ortada - Kudüs'ün yıkılışına üzülen Uzeyr'in ruhunu alan Allah'ın seneler sonra Kudüs yeniden yapılıncaya, kendine ve eşeğine can vermesi.
- Aşağıda - Hz. Yeremya'nın Kudüs'ün Buhtinnasır tarafından yıkıldığını duyunca üzüntüsünden vahşi ormanlara kaçması.
- 46a — 21,8 x 37,0 cm. Hz. İsa'yı öldürmek isteyenlerin görevlendirildiği Feltiyanus'un Allah'ın emri ile İsa şekline girip onun yerine öldürülmesi ve İsa'nın göğe çıkarılması. (Resim 6) I. Stchoukine, *ay. eser.*, pl. LV.
- 47b — 24,8 x 36,0 cm. Eshab-ı Kehf - Köpekleri ile birlikte yedi uyuyanlar mağarada.
- 48b — 22,4 x 51,0 cm. İskender-i Zülkarneyn'in Hızır peygamberle birlikte Yecuc-Mecuc kavmine karşı duvar ördürmesi. (Resim 4, 4a).
- 49b — 22,2 x 48,3 cm. Yukarıda - Hz. Zekeriya'nın kendisini öldürmek isteyen Harodias'dan kaçarak ağaç gövdesine gizlenmesi, fakat şeytanın haber vermesi sonucu ağacın testereyle kesilmesiyle öldürülmesi.
- Aşağıda - Doğar doğmaz kendisine peygamberlik verilen Yahya'nın melekler tarafından göğe çıkarılıp cennet sütleriyle beslenmesi. (Resim 5).
- 50b — 22,5 x 48,2 cm. Yukarıda - Buhtinnasır'ın hapsedtiği halde bilgisine hayran olduğu Danyal'ı çağırıp rüyasını yorumlatması.
- Aşağıda - Sadık, Sıdduk ve Şemun'un Allah tarafından gönderildiklerini isbat için bir ölüyü diriltmesi.
- 52a — 26,8 x 49,0 cm. Hz. Muhammed'in Mirac gecesinde camide yakınları ile otururken, meleklerin gelip Mirac yolculuğuna götürmesi. (Resim 9)
- 52a — 22,2 x 31,3 cm. Yukarıda - Puta tapanların yaptığı türlü iş-

- kencelerden sonunda kurtulamayıp kılıçla öldürülen Cercis'in melekler tarafından gömülmesi.
- Aşağıda - Gözleri kör edilen Samson'un mabedi yıkarak kendisine zarar verenleri cezalandırması.
- 60a — 23,4 x 29,5 cm. Dört Halife. Halife Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali.
- 61a — 23,0 x 29,5 cm. İlk altı imam. Yukarıda sağda İmam Hasan, solda Hüseyin. Orta sırada sağda İmam Zeynel Abidin, solda Muhammed Bekir. Alt sırada sağda İmam Cafer Sadık, solda İmam Musa.
- 62a — 22,8 x 28,0 cm. Beş İmam. Yukarıda, ortada İmam Ali Rıza, sağda Muhammed Cevat, solda Ali Tâki. Alt sırada, sağda İmam Hasan Askerî, solda Muhammed Mehdî.
- 63b — 22,3 x 30,5 cm. Dört mezhep İmamı. Yukarıda sağda, İmam-ı âzam, solda İmam-ı Şafii. Aşağıda sağda, İmam-ı Malikî, solda İmam-ı Hambelî.
- 72b — 16,7 x 19,3 cm. Sultan Osman Gazi.
- 73a — 16,1 x 20,5 cm. Sultan Orhan Gazi.
- 73b — 16,3 x 19,3 cm. Sultan I. Murad.
- 74a — 18,3 x 18,3 cm. Sultan I. Beyazîd.
- 75a — 14,9 x 19,5 cm. Sultan I. Mehmed.
- 75b — 15,9 x 19,0 cm. Sultan II. Murad.
- 76a — 17,0 x 19,5 cm. Sultan II. Mehmet.
- 77a — 15,8 x 19,0 cm. Sultan II. Beyazîd.
- 77b — 16,7 x 19,5 cm. Sultan I. Selim.
- 89b — 17,3 x 19,0 cm. Sultan I. Süleyman. (11, 11e)
- 100a — 18,3 x 20,7 cm. Sultan II. Selim. (fig. II, IIa)
- 112a — 16,0 x 21,0 cm. Sultan III. Murad.

Resim 2. Keyumers. Zübdet-üt Tavarikh - Türk İslâm Eserleri Müzesi No. 1973. s. 20a
(Topkapı cildine ait olmalıdır).

Fig. 2 : Gayumarth. Zubdat-al Tawarikh - Museum of Turkish and Islamic
Art. No. 1973 p. 20a. This page must belong to the Topkapı volume.

Resim 3. Yusuf Peygamber babası Yakup Peygamber ve kardeşleri ile, sahife 3a.

Fig. 3: Joseph and Jacob. Page 3a.

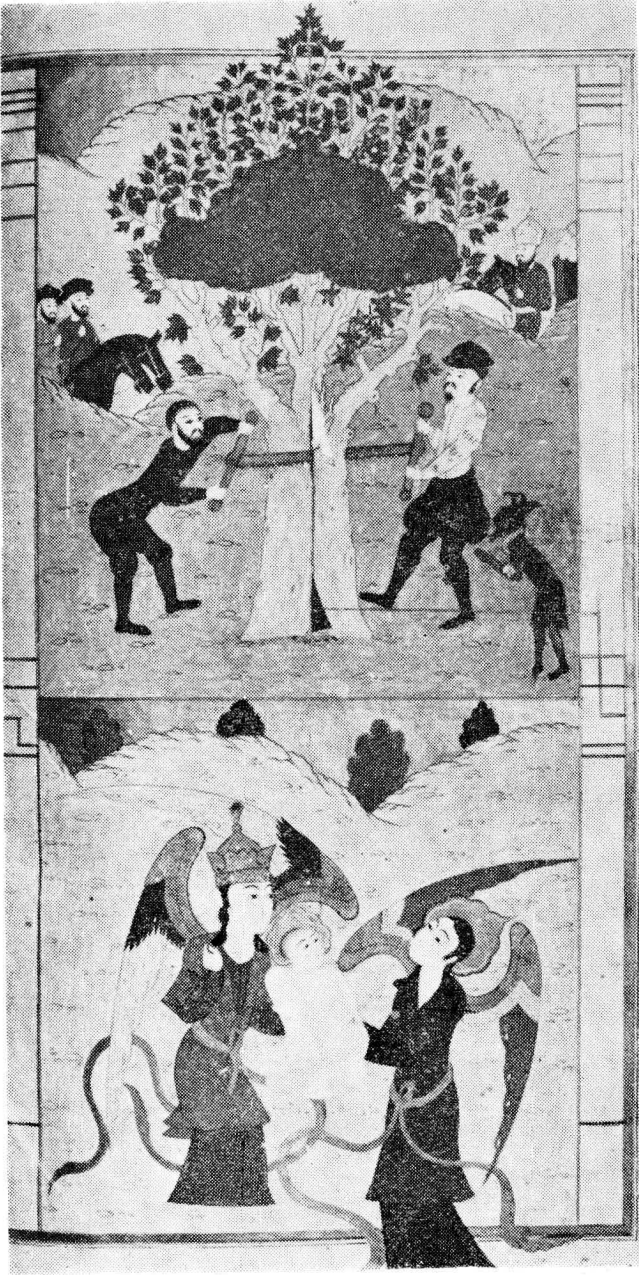
Resim 4. İskender-i Zülkarneyn'in Yecuc ve Mecuc'a karşı duvar ördürmesi, s. 48b

Fig. 4: Alexander building a wall against Gog and Magog, p. 48b.

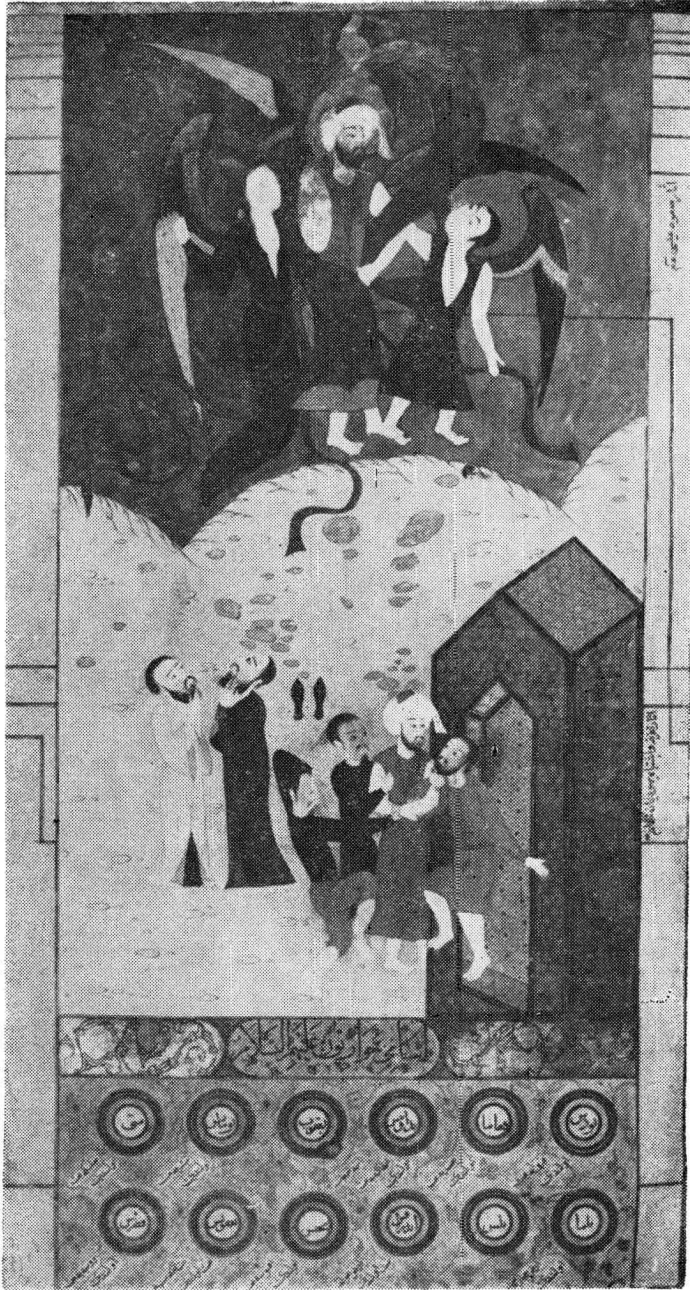
Resim 4a. Resim 4 den detay.

Fig. 4a : Detail of fig. 4

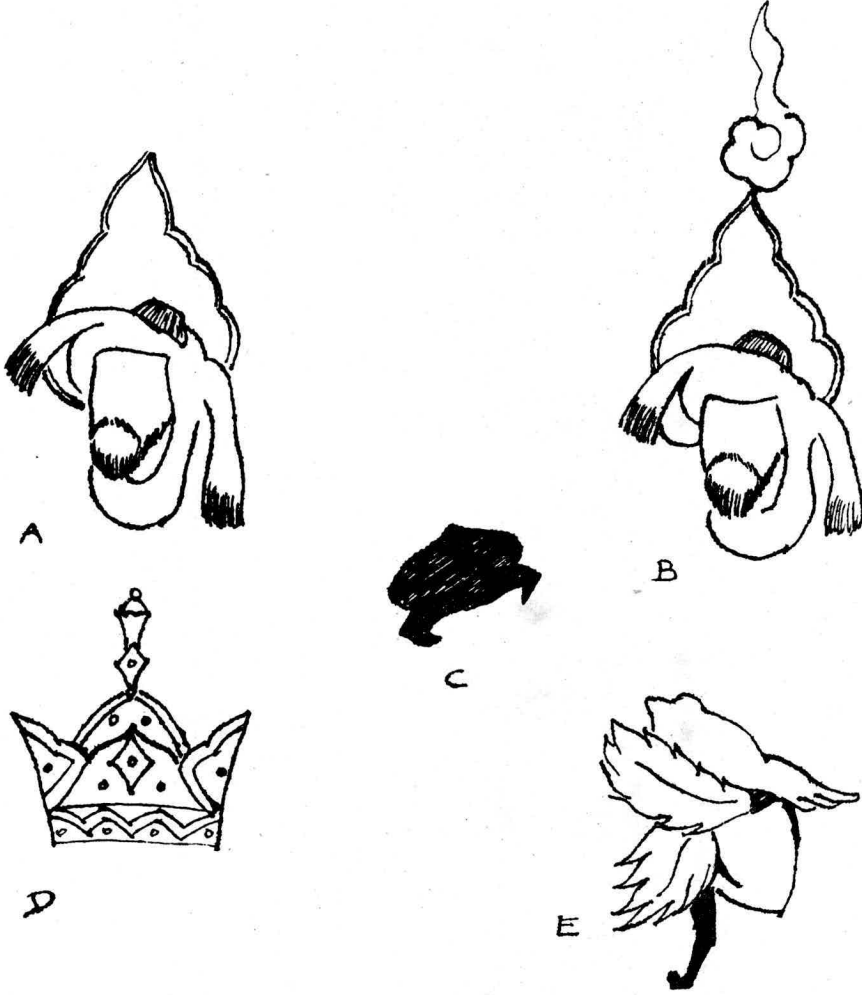
Resim 5. Yukarıda - Zekeriya peygamberin ölümü. Aşağıda - Yahya peygamberin doğuşu. S. 49b.

Fig. 5 : Above - Death of Zacharias Below - Birth of St. John, p. 49b.

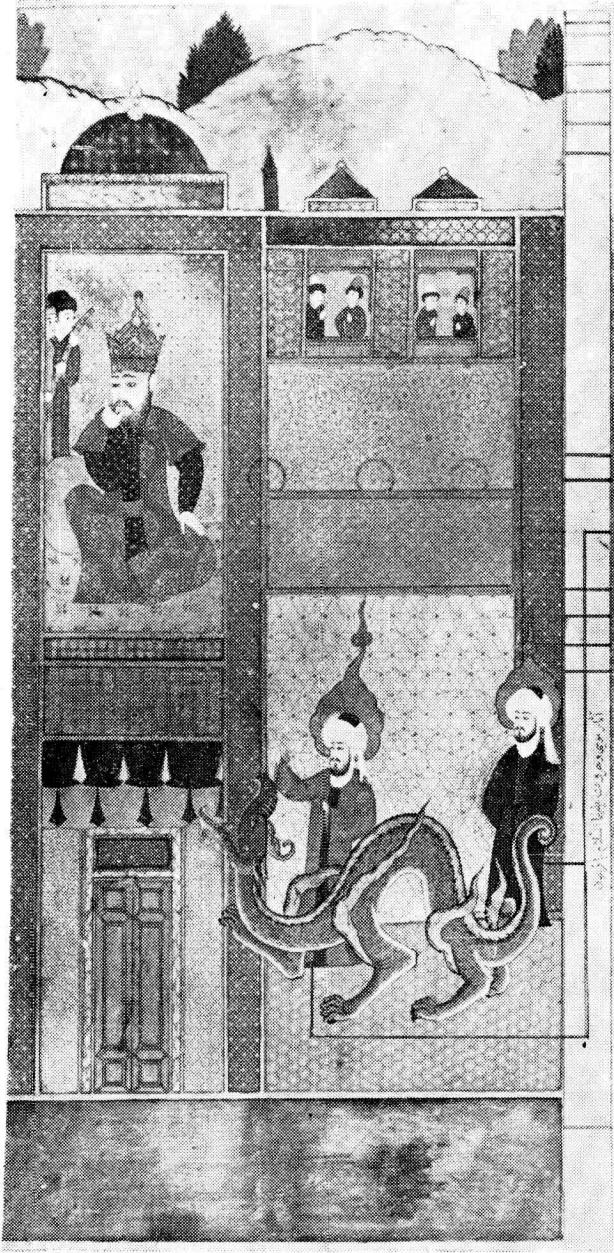
Resim 6. Hz. İsa'nın göğe çıkışı s. 46a.

Fig. 6: Ascension of Christ p. 46a.

Şekil 1. Başlık ve hale biçimleri.

Diagram 1 — Types of headdress and halos.

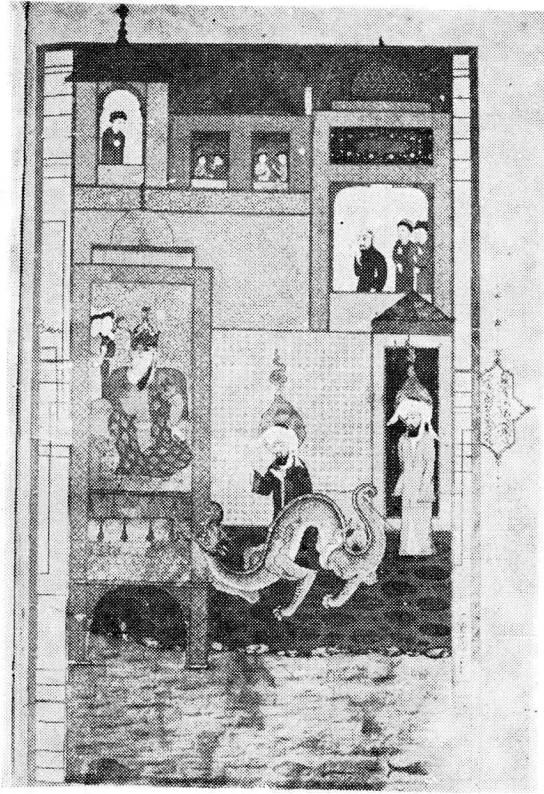
Resim 7. Musa peygamberin firavunun huzurunda yarattığı mucize. Sahife 37b.

Fig. 7 : Moses and Aaron before the pharaoh, p. 37b.

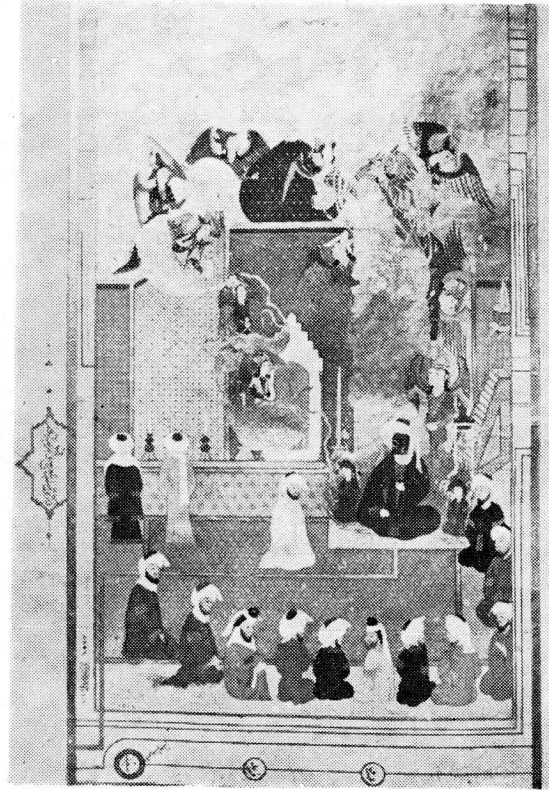
Resim 9. Hz. Muhammed Mirac gecesinde s. 57a.

Fig. 9: Mohammed and Mirac. p. 57a.

Resim 8. Musa Peygamberin firavun huzurunda yarattığı mucize. *Zübde-üt Tevârih* Türk ve İslâm Eserleri Müzesi No. 1973. S. 32b.

Fig. 8: Moses and Aaron before the Pharaoh. *Zubdat-al Tawarikh*, Museum of Turkish and Islamic Art. No. 1973 p. 32b.

Resim 10. Hz. Muhammed Mirac gecesinde. *Zübde-üt Tevârih*, Türk-İslâm Eserleri Müzesi, No. 1973, s. 46a.

Fig. 10: Mohammed and Mirac. *Zubdat-al Tawarikh*, Museum of Turkish and Islamic Art. No. 1973, p. 46a.

Resim 11. Sultan II. Selim, s. 100a.

Fig. 11: Selim II. p. 100a.

Resim 11a : Sultan II. Selim, detay, s. 100a

Fig. 11a : Selim II., detail, s. 100a.

يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْوَلِيُّ وَالْمَوْلَى وَالْمَوْلَى وَالْمَوْلَى وَالْمَوْلَى وَالْمَوْلَى
 وَيُؤَيِّدُ الْإِدْوَابَ وَغَيْرَهُ شَهْرًا مُصَلِّيًا سَنَةً إِزْشَدُّ رُكُوعًا وَسَلَامًا
 بِإِذْنِ سُلْطَنِ مَعْلَاكُ سُوْلِي قَرَفِي دِي بِلْ بَشْ آخِ وَلِشَدُّ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى رَحْمَةً وَاسِعَةً وَعَفَى عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ

أَيَّامُ خِلَافَتِهِ إِلَى مَدَى الشَّهْرِ وَالْأَعْوَامِ حَضَرَ نَزَارِي بَابَا سَيِّدُ الْخَانِ سَلِيمَانُ خَانَ عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ وَالرَّضْوَانُ

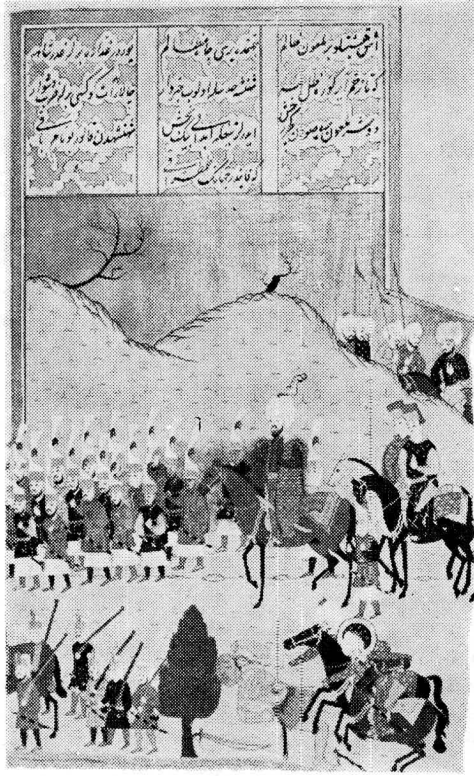
Resim 12. Sultan II. Selim. Zübdet-üt Tevarih, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi No. 1973, s. 78a.

Fig. 12: Selim II. Zubdat-al Tawarikh, Museum of Turkish and Islamic Art. No. 1973 p. 78a.

Resim 13. Kanunî bir kadının şikâyetini dinliyor. **Hünernâme II.** Topkapı Sarayı Müzesi.
H. 1524, s. 152b.

Fig. 13 : Süleyman the Magnificent listening to a woman's complaint. **Hünernâme II.**,
Topkapı Saray Library, H. 1524, p. 152b.

Resim 14. Manastır'da bir ırmağı geçerken II. Beyazıd'a suikasta bulunan birinin öldürülüşü. **Hünername I**, Topkapı Sarayı Müzesi H. 1523, s. 194b.

Fig. 14: Beyazıd II and his army in Manastır. **Hünername I**, Topkapı Saray Library, H. 1523, p. 194b.

Resim 14a. **Hünername I**. Topkapı Sarayı Müzesi H. 1523, s. 194b, detail.

Fig. 14a: Detail of fig. 14.

THE MINIATURES OF SILSILENAME, No. 1321 IN THE TOPKAPI SARAY MUSEUM LIBRARY

Günsel RENDA

One of major illustrated manuscripts of the period of Murad III, «*Silsilename*», is registered under H. 1321 in Topkapı Saray Museum Library and is a copy of Seyyid Lokman Aşuri's *Zubdat al Tawarikh*¹. Two other illustrated copies of the same work are found in the Museum of Turkish and Islamic Art in Istanbul (No. 1973) and in the Chester Beatty Library (No.414) in Dublin².

Silsilename is a manuscript of 40,8 x 62,3 cm. and has a red Yıldız binding with foliated decoration and flowers in gold. It has 116 folios of 61,0 x 40,1 cm. and 37 lines of a clear naskh on each page. The manuscript does not have a colophon. It contains 40 miniatures. The title «*Silsilename*» written on the late XIX th century binding has caused this manuscript to be entitled and registered in the catalogues by that name. As will be clarified here, the text is identical with the other two copies of the *Zubdat al Tawarikh* and therefore, the Topkapı copy should also be known by the same title and not called «*Silsilename*».

The miniatures of the Topkapı *Zubdat-al Tawarikh* (*Silsilename*) has not been the subject of a thorough study. The information on these miniatures does not go beyond a few comments found in the general books on Ottoman miniature painting³.

A comparative study made of the three copies of Lokman's *Zubdat al Tawarikh* has revealed significant facts about the date, stylistic and iconographi-

1. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, 1961, C; I, s. 222, no. 678.
2. Kemal Çiğ, «Türk ve İslâm Eserleri Müzesindeki Minyatürlü Kitapların Kataloğu», *Şarkiyat Mecmuası*, III, 1959, s. 59-60. no. 10. V. Minorsky, *The Chester Beatty Library. A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures*, Dublin, 1958, no. 414, s. 21-25.
3. E. Esin, *Turkish Miniature Painting*, Vermont-Tokyo, 1960, s. 12. S. K. Yetkin, «An Illuminated Manuscript of the *Zubdat-al Tawarikh*, » *Atti del secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli, 1965, pp. 277-281. G. M. Meredith-Owens *Turkish Miniatures*, London, 1963, p. 19 indicates that the third copy of *Zubdat al Tawarikh* is in Istanbul University Library. He must have meant the Topkapı copy by that such a manuscript does not exist in the University Library. Brief information is also found in F. Ögütmen, *XII-XVIII y.y. arasında Minyatür Sanatından Örnekler*, İstanbul, 1966, p. 30-31 and in I. Stehoukine, *Le peinture turque après les manuscrits illustrés*, I. Partie, 1966, p. 74, no. 41, pls. LIV, LV, LVIII. For detailed information about the three illustrated copies of the *Zubdat-al Tawarikh* see: G. Renda, *Üç Zübdet-üt Tevarih Yazmasının İncelenmesi*, (unpublished dissertation) Hacettepe University, Ankara, 1969.

cal characteristics of the miniatures of the Topkapı copy. The text, almost identical in the three copies is copied from another work in the form of a roll carrying the same title and registered under No. A. 3599 in the Topkapı Saray Museum Library⁴. This *tomar* (roll) was started in the period of Süleyman the Magnificent and completed at the time of Mehmed III.

As the title of all these *Zubdat al Tawarikh* copies indicates, the text is a summary of biblical and political world history⁴. The first part covers the creation, descriptions of paradise and hell and mainly the stories of Biblical and Koranic prophets starting with Adam and Eve. The accounts of the prominent historical figures of the Islamic past are given in detail covering the period of Ghaznavids, Seljuqs, Timurids, etc. Also in the first part is found the story of the life of the Prophet Mohammed. The second part is on Ottoman history including genealogical accounts of the first twelve Ottoman sultans starting with Osman Gazi and ending with Murad III. Therefore, these manuscripts are significant not only as accounts of history but also as books of genealogy.

On page 1b in the Topkapı *Zubdat al Tawarikh* (H. 1321) inscribed in a medallion is found a short description of the book indicating that the text was taken from the above mentioned *tomar* (roll) :

«Bu silsile-i müselsele-i şerife ve nesebname-i muvazzaha-i aliyye ki ferman - vacibu'l-izan üzere hutut-ı müstakime ve devair-i kesireye müştemil olup Tomar-ı humayun-ı saadet meşhundan nakl olunup...»⁵.

On page 2a in a similar medallion are found the words of dedication to Grand Vizier Siyavuş Paşa :

4. F. E. Karatay, op. cit., no. 732. I am indebted to Dr. Bekir Kütükoğlu of Istanbul University for his assistance in the studies concerning the text. He is about to publish his detailed work on Lokman and the *Zubdet al Tawarikh* texts. The *tomar* was started by an unknown author during the period of Süleyman the Magnificent and Lokman Aşuri took it over during the time of Selim II. We know that Lokman had not yet been appointed as *Şahnameci* during the time of Süleyman the Magnificent. This is mentioned in the text of the Topkapı *Zubdat-al Tawarikh* on p. 88a :

«Ol hinde bu bendeleri nazmı şahnameye gayrı memur ve Harir kadısı olmağla anda hazır olduğum sene-i mezbure 970/1562....»

It is interesting to note that V. Minorsky interpreted this incorrectly, for the thought that the same sentence in the Chester Beatty text indicated the date when Lokman was actually appointed as *Şahnameci* : V. Minorsky, op. cit., p. 21-22. On page 91a, in the Topkapı copy the date of his appointment is given :

«sene 977/1569 muharreminde bu daileri Lokman-ı Aşuri'ye şahname-i humayun nazmı buyrulup...»

It is apparent that Lokman took over the *tomar* that year and later on when he prepared the text for the *Zubdat-al Tawarikh*, he copied the *tomar* including the introduction which belonged to the previous author.

5. These descriptive words indicate that the text was taken from the *tomar* (A. 3599 in Topkapı Saray Library) and that it is also a book of genealogies. This also explains why the title 'Silsilename' meaning 'book of genealogies' is found on the XIX th century binding.

«... Rûknu saltana emir-üt devletül ulya ebülleys Siyavuş Paşa
hazretleri için ibraz olunur ki mübarek ola...»

Red ink is used for these inscriptions whereas in the medallion on page 2a in the lower right hand corner is found a date of '991' written in black ink. Thus the manuscript has so far been dated 1583 in the catalogues and other sources. Obviously the last pages in the text have not attracted the attention of the readers for a careful examination of the last lines has shown that the text ends on page 115b with the main events of 26 rebiyulahr 994/April 15th, 1586, on which day Siyavuş Paşa seems to have been appointed for the second time as the Grand Vizier:

«26 rebiyulahr salı : mühür Siyavuş Paşa'ya teslim buyurulup
tekrar asaf-ı muazzam oldular... ibraz olunan tarih derc olunda :

Dua ile ana tarih Lokman

Bir artukla did tekrar Asaf.»

Following these ending words on page 115b and 116a are found the proper prayer words in columns. (Fig. 1) The text in the Topkapı copy is longer than the other two copies of the *Zubdat-al Tawarikh* in the Chester Beatty Library and the Museum of Turkish and Islamic Art⁶.

The last page shows that the manuscript was completed after Siyavuş Paşa's second appointment as Grand Vizier in 994/1583⁷. Therefore, the date '991' found on the dedication page does not seem to be valid. The different ink used for that date also infers that it might have been added later. Another fact supporting this is the striking similarity between this manuscript and the copy in the Museum of Turkish and Islamic Art, the latter dating from 991. There is very little doubt that the copy of the Museum of Turkish and Islamic Art served as a model for the calligraphers and the painter who worked on the Topkapı copy. Therefore, the date 991 found on the dedication page, in the Topkapı copy, placed exactly in the same corner of the medallion as in the dedication page of the copy in the Museum of Turkish and Islamic Art, may have been copied from the latter manuscript either at the time it was prepared for Siyavuş Paşa or added during the later binding process⁸.

6. The last sentence in the text of the copy at the Museum of Turkish and Islamic Art is found here on p. 111b, line 35 and the ending words in the Chester Beatty copy are here on p. 112b, line 5. The longest text belongs to the tomar which ends with the events of the year 1003/1595.

7. Siyavuş Paşa was appointed as the Grand Vizier in 990C1582. After some political controversy with Özdemiroğlu Osman Paşa he had to resign in 992/1584. In 994/1589 he was appointed for the second time as the Grand Vizier which lasted for only three years. His third appointment as the Grand Vizier was in 1000/1592-93; İ. H. Uzuncarsılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt III, 2 Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954 pp. 342-343.

8. There is also the possibility that the manuscript was started during Siyavuş Paşa's first appointment, left unfinished when he had to resign and completed with his second appointment in 1586. There is no information, though, about this in the text or any visible change in the kind of paper or writing in favor of this possibility.

A semicircular illumination mainly composed of multi colored flowers on a gold background decorates the heading to the introduction found on page 2b. The introduction to the text is identical to those of the other two copies of the *Zubdat al Tawarikh* and that of the above mentioned *tomar*. Here the author describes his work, gives the title and tells how he prepared the text :

«... bu fakit gavvas olup ol geçmiş tahriratlar, telifatlarına her biri bir bahirdir -daldım ve nessabın tasnifatları mecmuatlarına-anların dahi her biri bostandır- içlerine girup gezdüm: her derya-dan bir dür ve her bahçeden bir gül derüp bu dürc-i acibi derc ey-ledim ve Zübdet-üt Tevarih deyü nam kodum.»

The other two headings in the manuscript are similarly illuminated and found on pages 3a and 72a, the former being the title of the first part and the latter that of the second part on Ottoman history.

Of the forty miniatures found in the manuscript, 24 illustrate the stories of the prophets, 4 are portraits of the caliphs and imams and the last 12 are portraits of the Ottoman Sultans. A comparative study made of the copies at Topkapı and the Museum of Turkish and Islamic Art has revealed the fact that two folios (no. 19 and 20) belonging to the Topkapı copy were misplaced in the copy at the Museum of Turkish and Islamic Art⁹. (fig. 2) A further comparison of the Topkapı manuscript with the complete Chester Beatty copy has shown that additional miniatures are missing from the Topkapı manuscript. These must have been left out during the later binding process. Furthermore, the folios between nos. 43 and 52 are bound incorrectly. These folios renumbered from 1 to 10 show that while the manuscript was bound again, these folios got dispersed and the binders tried to put them in an order that seemed suitable to them without following the text carefully. (Table 1).

The miniatures of this manuscript are of great significance iconographically and stylistically. Illustrations of the stories of the prophets should be noted as the earliest examples of Ottoman religious painting¹⁰. Of 49 stories illustrated in this manuscript, some belong to Biblical and others to Koranic

9. Unfortunately the binding of the *Zubdat-al Tawarikh* at the Museum of Turkish and Islamic Art is in very condition. Therefore, it is very difficult to say how the pages belonging to the Topkapı copy were pasted there. They must have been fitted in during one of the later repairs.

10. The *Siyar-ı Nabi* volumes are dated 1594-5. The first, second and sixth volumes are in the Topkapı Sarayı Museum Library (H. 1221, 1222, 1223), the second in the New York Spencer Collection and the fourth in The Chester Beatty Library. The provenance of the fifth volume is not known. Another work covering the stories of the prophets is Fuzuli's *Hadikat al Sueda*, several illustrated copies of which dating around the end of the XVIth century are in various museums : British Museum (Or. 7301, Or. 12009) Bibliothèque Nationale (supp. turc. 1088), Museum of Turkish and Islamic Art (No. 1967). There is also a copy at the Brooklyn Art Museum in New York and the Ethnographical Museum in Ankara.

prophets¹¹. The text itself, and in some cases where the text was obscure, other Islamic sources have helped identifying these miniatures iconographically. A descriptive list is found at the end of this paper.

Some of the miniatures illustrating the stories of the prophets seem to follow the traditional iconographical schemes of the earlier XIVth, and XVth century Islamic miniatures, but several others are seemingly different representations. In general, the miniatures in the three *Zubdat-al Tawarikh* copies follow the same iconographical scheme, but, some of the interpretations are strikingly different from their counterparts in other Islamic miniatures. A close examination of the miniatures of the Topkapı copy reveals the painter's effort to summarize each story, yet at the same time represent it in a convincingly everyday fashion. The prophets are depicted generally in attire similar to figures in the historical miniatures of the period. Only their halos give them a religious character. A selection has been made here of the more typical miniatures to reflect their iconographical characteristics and furthermore, to show the attitude towards religious representations in this period.

The miniature on page 33a depicts the familiar story of the Prophet Joseph who succeeded to settle in Egypt in spite of all his adventures with his brothers. The story in the text tells how his brothers had to come to Joseph to ask for food after the occurrence of the well known famine. (p 31b) In this miniature, Joseph is enthroned with his father Jacob and his brothers. In the section below differently, dressed figures seem to wait to get their share of grain. (fig. 3)

Joseph fills a prominent place in Islamic literature¹². Especially his adventures with Zuleyha have been a source of inspiration for many Islamic poets. For example, in all the illustrated copies of Firdavsi's and Jami's *Jusuf-u Zuleyha*, there are various miniatures depicting the adventures of Joseph; his thrown into the well, rescued from it, and being sold as a slave or his relationship with Zuleyha. To our knowledge, though, this miniature showing Joseph with his father Jacob and brothers in the interior of a court, has no counterpart in Islamic miniature painting¹³. This is the part of the story where upon Joseph's wish, his brothers brought their father to Egypt. Here then, the

11. Many of the stories of the prophets represented in Islamic painting are also referred to in the Koran. Those that are not mentioned in the Koran are found in later Islamic sources and in many cases there is a discrepancy about the identity of the different prophets.
12. Surah XII in the Koran is allotted to the Prophet Joseph. In the Old Testament the story of Joseph is taken up in detail. 37-50, A detailed account of Joseph is also found in Tabari, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Turkish Translation I (2) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965, p. 460-511.
13. Several miniatures depicting stories about Joseph can be found in all the illustrated copies of *Yusuf-u Zuleyha*. The only published example, though, showing Joseph's brothers in Egypt asking for Joseph's help seems to be in a 1456 *Mantık al Tayr* in the Staatsbibliothek in Berlin (p. 114a) Arnold, Grohmann, *The Islamic Book*, Paris, 1929, pl. 50. A sixteenth century miniature showing Joseph with Jacob is found in a copy of Nisapuri's *Kisas-i Embiya*, H. 1227, in Topkapı Saray Museum Library, p. 76a. In this miniature Joseph and Jacob are shown meeting outdoors.

main theme is the reunion of the family and the painter interpreted that phase of the story of Joseph most suitable for a courtly representation. Court scenes are very common in contemporary Ottoman historical miniatures and therefore, more appropriate for the pictorial taste of the period.

Another interesting miniature is found on page 48b and illustrates the story of Iskandar-ı Zulkarneyn. (fig. 4, 4a) Zulkarneyn is the name of a king in the Koran¹⁴. In our text, both Iskandar-ı Kebir and Iskandar-ı Zulkarneyn are mentioned as kings. (p. 24a, 48a) Although the text itself is not very clear in this matter, some other Islamic sources indicate that Iskandar-ı Kebir is of Alexander the Great of Macedonia¹⁵. In this miniature, Alexander the Great is seen building a wall against Gog and Magog. According to our text, Alexander met a group of men who complained to him of some odd looking and utterly dangerous people living behind a mountain and therefore, Alexander had a wall built of iron and copper so strong that no one was able to destroy. Here fire is blown with bellows, iron is being forged and large blocks of stone are carried for the wall. The almost completed wall is in the background. In the lower part of the miniature to the left is Alexander. On the right is a haloed figure who must be identified as Khizr.

This is a widely illustrated story in Islamic painting. According to some Islamic sources, Khizr accompanied Alexander on his great mission to the well of Life as well as his expedition to the lands of Gog and Magog¹⁶. The text clearly indicates the part Khizr and his Moslem army took in this affair. In this miniature, on Khizr's left, some members of his army can be seen, one of his soldiers supervising the building process in the background. In the lower right hand corner, the two odd looking figures with large ears must symbolize the people of Gog and Magog.

Alexander is a prominent figure in Persian literary works and therefore miniatures depicting stories from his life are common in illustrated copies of Ali Shir Nevai's *Sadd-ı Iskandar*, Nizami's *Iskandarnama* and Firdavsi's *Shahname*. In the miniatures in these manuscripts, Alexander is often seen enthroned, sometimes at the Well of Life with Khizr and Elias or having the wall built against Gog and Magog¹⁷. The miniature in the Topkapı *Zubdat al Ta-*

14. Koran Surah XVIII, 84-99. The story of Gog and Magog is also told here.

15. For detailed information on this see : *İslam Ansiklopedisi*, V, II Kısım, pp. 1078-1079.

16. There are several interpretations of the relationship between Elias and Khizr. For detailed information on this subject see *İslam Ansiklopedisi*, V, I Kısım, 457-471. Tabari, *op. cit.*, 512-530.

17. An example showing Iskandar enthroned is found in *Sadd-ı Iskandar* in the Bodleian Library, Elliot 339. L. Binyon, Wilkinson, Gray, *Persian Miniature Painting*, pl. LXVA. Another Safawid example is also in the Bodleian Library : *Majalis al Ushak*, Ouseley Add. 24, p. 13b. B.W. Robinson, *A Descriptive Catalogue of the Persian Paintings in the Bodleian Library*, 1958, no. 809. A miniature showing Iskandar having a wall built against Gog and Magog was in the dispersed Demotte *Shahname*. Binyon, Wilkinson, Gray, *op. cit.*, pl. XXV. A similar example is found in the XVth century Herat *Kulliyat*, B. 282 in the Topkapı Saray Museum Library on p. 85a. Similarly in two other *Sadd-ı Iskandar* copies in the Bodleian Library, Elliot 339 dating from 1485 and the Safawid Elliot 340, on pages 77a and 80a respectively, the same subject is illustrated. B. W. Robinson, *op. cit.*, nos. 615, 986.

varikh is iconographically close to other representations in Islamic art but in our example the artist's attempt at a genre interpretation is obvious. The process of building takes more than half of the composition here with the necessary construction materials and tools depicted in great detail. The way of showing Alexander and Khizr together with parts of their army approaching from behind the hills is reminiscent of several Ottoman historical miniatures where the Sultan's army is seen assembled in groups behind the hills. Here again, the Ottoman painter seems to interpret a religious story in the manner of the contemporary historical miniatures.

On page 49b, two different stories are illustrated. (fig. 5) The section above is allotted to the story of the death of Zacharias. In the text, Zacharias is mentioned only as St. John the Baptist's father whereas the story of St. John is narrated in detail. (p. 49a). The story depicted here is not found in the text. It is the tale of Zacharias, who running away from Herod hides in the trunk of a tree but the devil gives him away and the tree is sawn with the Prophet¹⁸. In the miniature, Herod watches this deed triumphantly from behind the hill in the upper right hand corner. Standing below on the right is the devil.

The story illustrated, in the lower section of the same page is that of St. John as a baby. (fig. 5) According to the text as soon as John the Baptist was born, he was ascended to heaven by angels where he was nursed with celestial milk until he was old enough to come and join his father. Here, two angels have descended to take the baby St. John. To our knowledge, this is a unique representation in Islamic painting. If other illustrations of this particular story are found in the future, more information can be deduced on the iconographical source of this interpretation¹⁹.

Another iconographically interesting miniature shows the Ascension of Christ and is found on page 46a (fig. 6). The text tells the story of how the Jews wanting to execute Jesus, selected a man named Feltiyanus among themselves for this mission but because God made him look exactly like Jesus, he was executed instead. (p. 39a, b). Jesus Christ, on the other hand, ascended to heaven²⁰. In the section above, Jesus is being lifted by two angels. Be-

18. In Islamic sources this story often belongs to Isaiah. Also on p. 40b in the text of the *Zubdat-al Tawarikh*, the story describes the death of Isaiah in the same manner. In some cases the story seems to belong to Zacharias. Semsettin Sami, *Kamus-ul Alam*, Istanbul, Mihran Matbaası, 1894, p. 2416. A Safawid miniature from a copy of Nişapuri's *Kisas-i Ambiya* depicting this story about Zachariah is in Worcester Art Museum. E. Grube, *Muslim Miniature Paintings from the XIII to XIX Century*, Venezia, p. 83-84, fig. 61.

19. I. Stchoukine, on p. 74 in *La Peinture turque*. I partie, mentions that in both copies of the *Zubdat al Tawarikh* there is a miniature depicting the birth of Mohammed but does not give the page number. He must mean, this miniature as there is no other miniature in the manuscript depicting a similar story.

20. According to I. Stchoukine, *op. cit.*, p. 74, the figure being caught here is Judas. Judas is mentioned in some sources in connection with this story but our text is very clear in identifying this person as Feltiyanus. On Judas see A. Cevdet Paşa, *Kisas-i Embiya*, Türk Nesriyat Yurdu, İstanbul, 1962, s. 34.

low on the right, the figure identical in appearance to that of Jesus is Feltianus caught by the Jews because they took him for Jesus Christ. Others are astonished at the sudden ascension of Christ to heaven. This miniature is of great significance iconographically. In Islamic painting, there are other illustrations of episodes from the life of Christ such as his birth, baptism, the last supper, etc²¹. But the ascension of Christ interpreted and illustrated as this one seems to be iconographically unparalleled in Islamic painting except for the similar illustration of the story in the two other copies of the *Zubdat al Tawarikh*.

The miniatures depicting episodes from the life of the Prophet Mohammed have long been a subject of iconographical study. Several miniatures showing the Prophet Mohammed are encountered in the art of Islamic painting after the thirteenth century. The most common representation is that of Mohammed's night journey, the *Mirac*. In our manuscript the miniature on page 57a depicts the Prophet. Here he is shown sitting in a mosque with Hasan and Huseyin on each side and probably Ali across (fig. 9). Other friends of the Prophet are shown sitting around. A flaming halo crowns him and extends into the sky above. The descending angels and Gabriel who has landed behind the Prophet are getting ready to take the Prophet on his night journey. A detailed description of the *Mirac* is not found in the text. The only information of that journey is that the Prophet went to Beyt-al Mukaddas eleven days before Hegira and that he was ascended to heaven. (p. 53b). In spite of the scarcity of information in the text on this subject, the miniature is related to the *Mirac* and is labeled so in the right hand margin. Obviously, the scene takes place in a mosque. Two places are indicated in the Koran in connection with the Prophet's night journey; these are Masicid al Haram (the sacred place of worship - Mecca) and Masicid al Aksa (the remote place for worship - Jerusalem). (Surah XVII, 1). His journey between these places and the details of his ascension to heaven vary in different sources. In this miniature, the painter must have intended to represent a holy building in Jerusalem. Although the architectural details here do not suffice to identify any known building of that period in Jerusalem, it is likely that the painter was influenced by paintings or descriptions of the Jerusalem buildings of his time and thus drew a symbolic building in connection with the Prophet's Night Journey²². It should also be noted that the painter here depicted the Prophet's start on this journey although there is no information in the text about the provenance or details of this moment.

In Islamic miniatures *Mirac* is a popular subject but in almost all the examples, the Prophet is seen mounted on his Buraq travelling among clouds

21. T. W. Arnold, *The Old and New Testaments in Muslim Religious Art*, London, 1932, pl. XIV, XV, XVI.
22. Generally Islamic sources agree on the Prophet's trip to Jerusalem and his ascension from there. For differences in opinion on this see *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, p. 344-347.

accompanied by angels²³. In some illustrations he is shown riding on Buraq above the Ka'bah. In our miniature the traditional angels are present but there is no sight of Buraq and the Prophet is about to start his journey. Thus, the Prophet's daily environment and the celestial world he is about to enter are depicted at the same time, yet, as two separate sections. In this way, this very significant episode in the Prophet's life is represented in an everyday environment more so than in any other representation.

The miniatures of the *Zubdat al Tawarikh* are significant examples of the classical style in Ottoman religious painting and portraiture. The miniatures of the Topkapı manuscript are similar in composition to those of the copy at the Museum of Turkish and Islamic Art. One main difference lies in the fact that the latter is a collective work, whereas, the miniatures of the former seem to reflect the hand of one painter²⁴. The compositions of the miniatures in the Topkapı manuscript are dominated by vertical and horizontal lines. Most of the scenes take place outdoors where nature is made up of softly contoured hills and scattered trees. The painter does not seem to favor superfluous details. Simple settings are preferred where space is not very carefully planned. The colors are pastel but well developed and harmonious. Shades of pink, light green, lavender and light blue are used for backgrounds with scattered pebble motifs in groups of three. (figs. 2, 5, 6). Gold is used frequently for the sky, but when there is a low horizon, dark blue seems to replace the gold. There are certain types of figures in these miniatures; the prophets, the kings, infidels and angels. The prophets wear the same type of costume; a belted dress and a caftan with embroideries on the collar and the sleeves. The prophets are shown sitting crossed legged or in a kneeling position. If the prophet is praying, his hands are raised in a gesture of prayer. If he is in the act of giving advice, his left hand is slightly raised and points out whereas his right hand is placed on his knee. Almost all the prophets have a dark beard and moustache and look middle aged. Older prophets are shown with a grey beard.

The Biblical kings wear similar garments but are crowned. Non-muslims or infidels are usually shown in punishment and wear the same baggy trousers,

23. There are several miniatures depicting the Mirac in Islamic painting after the thirteenth century. The XIVth century *Miracname* in Topkapı Saray Museum Library, H. 2154 and the XVth century *Miracname* in the Bibliotheque Nationale (supp. Turc 190) contain miniatures depicting the different stages of the Mirac. On this subject, see: R. Ettinghausen, «Persian Ascension Miniatures of the XIVth century» *Accademia Nazionale dei Lincei, Atti XII*, Roma 1957, pp. 360-383, fig. 2. On page 62a in the *Miracname* in H. 2154 in Topkapı Museum Library Mohammed is in a mosque surrounded by his friends and angels but there is also Buraq. In almost all the copies of Nizami's *Hamse*, there is a miniature showing Mohammed on Buraq. An Ottoman example showing Mohammed on Buraq is found on p. 5a in the *Siyar-i Nabi* of tge New York Spencer Collection. E. Grube, «The *Siyar-i Nabi* of the Spencer Collection in the New York Public Library», *Atti del Secondo Congresso internazionale di Arte Turca*, fig. 2.

24. A paper was read by the author on the identification of the artists who worked on the *Zubdat-al Tawarikh* in the Museum of Turkish and Islamic Art, in the IVth Congress of Turkish Art in Aix en Provence in September 1971.

high boots and a simple cap. The angels have a long dress and a short sleeved coat with a tied belt. They wear crowns or a headdress in the form of leaves. (Diagram 1).

There is a similarity in the facial types depicted. All the figures have a light complexion, round eyebrows and narrow eyes. The facial expressions are rather stereotyped. (fig. 4a, 14a).

In spite of the similarity between the miniatures of the *Zubdat al Tavarikh* in Topkapı and the Museum of Turkish and Islamic Art, a comparison made of the miniatures in the two manuscripts can easily distinguish the style of the painter of the Topkapı copy.

Similar in composition are the miniatures showing Moses before the Pharaoh in both manuscripts. Found on page 37b in the Topkapı manuscript, the miniature shows the Pharaoh sitting in a loggia astonished at the miracle Moses has performed. Moses, and Aaron are on the right. (fig. 7) The miracle of the dragon has obviously taken place outdoors but there is no attempt on the painter's part to create a sense of depth in the garden. Nevertheless, the architectural details are delicately executed. The figures are typical with their narrow eyes, round eyebrows and rather pointed chins.

The miniature depicting the same scene is found on page 32b in the copy in the Museum of Turkish and Islamic Art (fig. 8). Here the careful organization of space is apparent. The pharaoh's loggia is so shaped that it forms a bridge on the lower left hand corner under which the brook flows in a curve. A sense of depth is apparent here as well as on the right where the tufts of grass scattered on a lighter green background enhance the depth. The colors are brighter and gold is used abundantly in the sky. The dominant shades of blue in the architecture and the combinations of red, pink and gold on the dragon standing against a dark green background enrich the coloristic effect of the miniature. In the Topkapı version the colors are paler with much less gold. Pink is used there for the hills above and a light shade of blue dominates the architectural decoration.

Another story similarly illustrated in the two manuscripts is that of the Prophet Mohammed and his friends on the night of Mirac. It is found on page 57a in the Topkapı copy. (fig. 9). In large full page compositions such as this, the painter seems to place his figures in parallel lines. In this painting, the Prophet, Ali and the two figures on the left form the upper line parallel to which is another row of figures below. On the right, four figures seem to be placed to unite these two parallel rows. In the similar miniature in the volume at the Museum of Turkish and Islamic Art (p. 46a) the rows are looser and arranged more circularly. (fig. 10) At first sight there is also a similarity between the figures in both miniatures but a closer examination reveals the Topkapı painter's typical rendering of features.

The portraits of the Sultans in the second part of the manuscript must also be the work of the same artist. Like all the other Sultan portraits made

25. There are several copies of Lokman's 1579 *Kıyafet el-insaniye fi şemail el Osmanıye* giving descriptions of the sultans, for which painter Osman prepared the

during this period, these follow the pre-set model for each Sultan²⁵. In general the portraits here look similar to those in the copy in the Museum of Turkish and Islamic Art but the Topkapı painter's typical style is distinguishable in the features.

If the portrait of Selim II is compared with its counterpart in the copy at the Museum of Turkish and Islamic Art, one notices the overly stylized creases around the narrow eyes that seem to distinguish this painter's style when compared with the softer modelling apparent in the portrait of Selim II in the manuscript at the Museum of Turkish and Islamic Art. Nevertheless, the Topkapı portrait is nearly as successful as the other, especially in the finely executed details. A further comparison made with the portrait of Selim II in the *Kıyafet el-insaniye fi şemâil el Osmaniye*, H. 1563 in the Topkapı Saray Museum Library helps to distinguish the style of the painter of our manuscript even in portraiture where obviously the previous models in the *Şemâilname* copies were followed. (figs. 4a, 11, 11a, 12).

It is not possible to determine with certainty the identity of the painter who worked on the Topkapı *Zubdat al Tawarikh* (Silsilename). The painter can be identified if in the future a document concerning this manuscript is found in the archives. At this point his identity can only be suggested. His style is familiar to beholders of Ottoman miniature painting and it can be seen in several miniatures of the period of Murad III, especially in the first and second volumes of *Hunername* in Topkapı Saray Library registered in the Treasury as H. 1523 and H. 1524 dating from 1584 and 1587-88 respectively. This painter's static compositions, similarly designed backgrounds, softly contoured hills and the typical figures with round eyebrows and narrow eyes are found on several pages in the two *Hunername* volumes. (fig. 13, 14, 14a). The same style is encountered also in *Tarih-i Sultan Süleyman* of the Chester Beatty Library, no. 413 and the *Shahname-i Selim Han* of Topkapı Saray Museum Library, A. 3595²⁶.

illustrations. The better illustrated copies of this work are found in Topkapı Saray Museum Library (H. 1653) and in Istanbul University Library (T. 6087). There are other inferior copies in the Topkapı Library: H. 1562 and H. 1265, the former being badly damaged and the latter containing miniatures of second quality. For these copies see F. E. Karatay, *op. cit.*, 710, 711, 712. F. Edhem ve I. Stchoukine, *Les manuscrits orientaux de la Bibliothèque de l'Université d'Istanbul*, Paris, 1933, no. 1. I. Stchoukine, *La peinture turque. Ière Partie*, nos. 34, 54. All the miniatures of H. 1563 are published by Nurhan Atasoy, «Nakkaş Osman ve padişah portreleri albümü», *Türkiyemiz* sayı 6, Şubat, 1972.

26. The similar style is found in the following miniatures in the first volume of *Hunername*: 18b, 178a, 186b-187a, 194b, 211a, 217a. See *Hunername Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul, 1969; fig. 39, 31-32, 17, 33, 34, 35; in the second volume of *Hunername*: 25b-26a, 40a, 60b-61a, 66b-67a, 80b, 84b, 87b-88a, 119b-120a, 122b-123a, 125b-126a, 147b-148a, 152b, 177b. Other examples of the same style are found in *Tarih-i Sultan Süleyman*. For information on this copy see Z. Akalay, *Osmanlı Tarihi ile İlgili Minyatürlü Yazmalar*. 1972, (unpublished dissertation - Istanbul University) pp. 309-310. For similar miniatures in *Şehname-i Selim Han*, A. 3595 in Topkapı Saray Museum Library see F. Çağman, *Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri*, in this periodical, pp. 411-442.

Documents recently found in the Royal Archives have revealed the identity of several Ottoman painters. A document concerning the first volume of *Hunername* has already been published. In this document are found not only the names of the artists but also the number of miniatures each painter executed in this manuscript²⁷. According to our stylistic analysis six miniatures in this *Hunername* volume reflect the style of the painter of our manuscript. As the document indicates, the painter responsible for six miniatures is Ali Çelebi. Therefore, it may be possible to identify the painter of the Topkapı *Zubdat al Tawarikh* as nakkaş Ali Çelebi.

The name Ali is found in other documents dating from the sixteenth century and also mentioned in some of the older sources. In *Menakıb-ı Hunerveran* Ali is identified as nakkaş Osman's brother-in-law²⁸. Ali was obviously one of the renown painters of the period of Murad III and it is possible that he prepared this *Zubdat al Tawarikh* for Murad III's Grand Vizier Siyavuş Paşa.

The stylistic similarities found between the miniatures in the Topkapı copy and those of the *Zubdat al Tawarikh* in the Museum of Turkish and Islamic Art show that the Topkapı painter was highly influenced by the latter manuscript which had been completed three years before and which he probably had to copy in many instances. Documentary evidence shows that one of the painters responsible for the copy at the Museum of Turkish and Islamic Art was Osman with whom Ali collaborated very often. Therefore the stylistic relationship between the two manuscripts can easily be explained²⁹.

At this point our conclusions are based upon stylistic evidence. If other documents are found in the future, today's probable attributions will be clearly proven. It should be noted, though, that the miniatures of the Topkapı *Zubdat al Tawarikh* are of great significance iconographically and stylistically and certainly present interesting examples of Ottoman religious painting and portraiture during the period of Murad III.

27. According to the document published in *Hunername Minyatürleri ve Sanatçıları*, p. X, nakkaş Osman painted 19 miniatures, Mehmed Bey 10, Velican 2, Molla Tiflisi 5, Mehmed Burusavi 3 and Ali Çelebi 6.

28. Mustafa Ali, *Menakıb-ı Hunerveran*, Istanbul 1926 edition, p. 68. Habib, *Hat ve Hattatlar*, Istanbul 1889, p. 267. Rıfıkı Melul Meriç, *Türk Nakış Tarihi Araştırmaları*, Document No. CXV, 25, 28, 32. Additional documents giving his name are found in the Royal Archives : Başbakanlık Arşivi, Kepeci Tasnifi Ruus Book 239, p. 243 has a document dating from 1581, another one in Ruus Book 242, p. 10-11 is a document dated 1583 concerning the *Zubdat al Tawarikh* in the Museum of Turkish and Islamic Art.

29. In the document concerning the *Zubdat al Tawarikh* in the Museum of Turkish and Islamic Art, the name of nakkaş Osman is given together with Ali.

LIST OF THE MINIATURES in H. 1321

Page

7b — 27,5 x 26,5 cm	Zodiac
14a — 29,5 x 26,6 cm	World Map
21b — 40,0 x 26,2 cm.	Noah's ark.
24b — 48,3 x 27,0 cm.	Above - Khizr at the Well of Life Below - Alexander as the Judge, I Stchoukine, <i>op. cit.</i> , pL. LVIII.
26a — 22,5 x 48,4 cm.	Above - The miracle of the Prophet Salih, and the camels. Below - Infidels are punished by storm in the presence of the prophet Hud.
26b — 22,8 x 48,0 cm.	Above - Abraham cast into fire by Nimrud. Below - The sacrifice of Ishmael.
57b — 22,4 x 48,5 cm.	Above - Lot watching the destruction of Sodom. Below - Safwan and the bird Anka devouring a man.
31b — 22,3 x 48,0 cm.	Above - Jacob bringing the meat to his father Isaac. Below - Destruction of those unfaithful to Prophet Shuayp
33a — 27,1 x 51,3 cm.	Joseph with his father Jacob and his brothers in Egypt. (fig. 3)
34a — 23,0 x 47,5 cm.	Above - Job with the angel. I. Stchoukine, <i>La Peinture Turque.</i> Ire Partie, Pl. LIV. Below - Moses and the angel.
37b — 22,2 x 48,0 cm.	Moses and Aaron performing the miracle of the dragon before the Pharaoh. (fig. 7)
38b — 20,3 x 48,0 cm.	Above - Elias with the golden horse sent to him to ascend to heaven. Below - Joshua before. Jericho.

Page

- 39b — 21,7 x 49,0 cm. Above - Elijah with converts who are changing their hats.
Below - Ezekiel restoring the dead to life.
- 40b — 22,1 x 51,1 cm. Above - Samuel with the coffin holding the turban and the rod of Moses.
Below - Isaiah destroying Sennacherib's army.
- 41b — 22,1 x 48,0 cm. Above - Yuhanna with Nabuchadnezzar against the Arabs.
Below - Dhulkifl giving advice.
- 43a — 24,7 x 50,5 cm. Above - David with the angels.
Below - Solomon's court.
- 44b — 22,5 x 48,5 cm. Above - Jonah and the whale.
Center - Uzayr and his ass restored to life after Jerusalem is reconstructed.
Below - Jeremiah in seclusion with grief over the destruction of Jerusalem.
- 46a — 21,8 x 37,0 cm. Ascension of Christ to the astonishment of the Jews who have caught Feltiyanus instead (fig. 6) I. Stchoukine, *op. cit.*, Pl. LV.
- 47b — 24,8 x 36,0 cm. The seven sleepers.
- 48b — 22,4 x 51,0 cm. Alexander building a wall against Gog and Magog. (fig. 4, 4a)
- 49b — 22,2 x 48,3 cm. Above - Zacharias hidden in a tree trunk is given away by the devil.
Below - John the Baptist as a baby taken by two angels to be fed with celestial milk. (fig. 5)
- 50b — 22,5 x 48,2 cm. Above - Daniel before the king. Nabuchadnezzar interpreting his dream.
Below - Sadik, Sidduk and Shemun restoring a dead man to life.
- 52a — 22,2 x 51,3 cm. Above - St. George buried by angels.
Below - Samson pulling down the temple.

Page

57a — 26,8 x 49,0 cm.	Prophet Mohammed starting his night journey from the mosque where he is with his friends. (fig. 9)
60a — 23,4 x 29,5 cm.	Four caliphs. Ebu Bekir, Omar, Osman, Ali.
61a — 23,0 x 29,5 cm.	The first six imams : Hasan, Huseyin, Zeynel Abidin, Mohammed Bakir, Cafer, Sadik, Musa.
62a — 22,8 x 28,0 cm.	The five imams : Ali Rıza : Mohammed Cevat, Ali Taki, Hasan Askeri, Mohammed Mehdi.
63b — 22,3 x 30,5 cm.	Four founders of Islamic rites. Imamı-Azam, Imam-ı Şafii, Imamı-Maliki, Imamı, Hamberli.
72b — 16,7 x 19,3 cm.	Sultan Osman
73a — 16,1 x 20,5 cm.	Sultan Orhan
73b — 16,3 x 19,3 cm.	Sultan Murad I
74a — 18,3 x 18,3 cm.	Sultan Beyazıd I
75a — 14,9 x 19,5 cm.	Sultan Mehmed I
75b — 16,9 x 19,0 cm.	Sultan Murad II
76a — 17,0 x 19,5 cm.	Sultan Mehmed II
77a — 15,8 x 19,0 cm.	Sultan Beyazıd II
77b — 16,7 x 19,5 cm.	Sultan Selim I
89b — 17,3 x 19,0 cm.	Sultan Suleyman I
100a — 18,3 x 20,7 cm.	Sultan Selim II (fig. 11, 11a)
112a — 16,0 x 21,0 cm.	Sultan Murad III.